Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

з теми: **ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ XVIII СТ. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ЗМІСТ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми Історія та правознавство
спеціальності 014 Середня освіта
денної форми здобуття вищої освіти
Катерина БРИНСЬКА

Керівник: **Копилов С.А.,**
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……..3

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ……7

1.1. Історіографія проблеми……7

1.2. Джерельна база дослідження……12

1.3. Методологічні засади дослідження……..14

РОЗДІЛ 2. ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ XVIII СТ. У НАУКОВОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ……17

2.1. Передумови, причини та основні етапи Французької революції кін. XVIII ст. …… 17

2.2. Ключові події, діячі та досягнення революції …….……20

2.3. Тема Французької революції в сучасних шкільних програмах і підручниках з історії……32

2.4. Організація роботи з історичними джерелами як засобу розвитку критичного мислення учнів……..37

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ПРИ ВИВЧЕННІ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ……...……43

3.1. Викладання теми в умовах компетентнісного та діяльнісного підходів……43

3.2. Інтерактивні та інноваційні технології навчання ……..48

3.3. Розробка та впровадження методичного комплексу уроків з теми «Французька революція кінця XVIII ст.»……53

ВИСНОВКИ……..60

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ……64

ДОДАТКИ…….....72

ВСТУП

Актуальність теми. Французька революція кін. XVIII ст. залишається однією з найважливіших подій в історії людства, яка радикально змінила політичний, соціальний, правовий та ідеологічний ландшафт Європи й усього світу. Вона стала першим в історії досвідом повалення абсолютистської монархії, ліквідації феодальних привілеїв, проголошення принципів народного суверенітету, прав людини та громадянина спробою побудови республіканського ладу на засадах рівності та свободи. Революція продемонструвала трагічний парадокс: з одного боку, прагнення до ідеального суспільства, а з іншого призвело до якобінського терору, репресій, громадянської війни й зрештою, встановлення авторитарного режиму Наполеона Бонапарта.

В умовах боротьби України за свою незалежність, державний суверенітет і європейський цивілізаційний вибір, вивчення теми Французької революції кінця XVIII ст. набуває особливої актуальності. Ці революційні події демонструють універсальні уроки про механізми суспільних трансформацій, небезпеку радикалізації, ціну ідеологічного фанатизму, роль пропаганди та масової мобілізації, а також те, як демократичні ідеали можуть бути використані для легітимації диктатури. Питання про баланс між свободою та порядком, між радикальними змінами та стабільністю, між правами людини та державною необхідністю залишаються актуальними в умовах сучасних гібридних війн, інформаційних маніпуляцій та спроб реставрації авторитарних моделей.

В шкільному освітньому просторі тема «Французької революції кінця XVIII ст.» займає важливе місце в курсі всесвітньої історії 9 класу, хоча її викладання часто обмежується хронологічним викладом подій та запам’ятовуванням дат. Освітні стандарти Нової української школи вимагають переходу до компетентнісного підходу, який акцентується на критичному мисленні, роботі з джерелами, етичній оцінці подій та встановленні зв’язків між

минулим і сучасністю. Саме тому аналіз наявних методичних прийомів, які б поєднували традиційні та інноваційні технології навчання, є актуальною науково-практичною задачею. Нового звучання набуває поєднання історичного змісту теми «Французької революції кінця XVIII ст.» з ефективними методичними прийомами її вивчення у шкільному курсі історії.

Об'єкт дослідження є процес навчання всесвітньої історії у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – історичний зміст та методичні прийоми вивчення теми Французької революції кінця XVIII ст. у шкільному курсі історії.

Хронологічні межі роботи охоплюють період Французької революції (з 05 травня 1789 р. по 09 листопада 1799 р.).

Географічні межі – територія Франції та регіони Центральної та Західної Європи.

Метою роботи є з'ясування місця Французької революції кінця XVIII ст. в шкільному курсі історії та визначення методичних прийомів її вивчення.

Завдання дослідження:

- схарактеризувати стан наукової розробки проблеми в історіографії, визначити джерельну базу та методологічні засади роботи;
- визначити передумови, причини та основні етапи Французької революції 1789-1799 рр.;
- охарактеризувати ключові події революції, її діячів, їх вивчення в шкільному курсі;
- з'ясувати характер репрезентації теми «Французької революції» в сучасних шкільних програмах і підручниках з історії;
- визначити методичні засади викладання теми в умовах компетентнісного та діяльнісного підходів;
- проаналізувати можливості використання інтерактивних та інноваційних технологій навчання під час вивчення цієї теми;

- розкрити особливості організації роботи з історичними джерелами для розвитку критичного мислення учнів;
- узагальнити методичний комплекс уроків з теми «Французька революція кінця XVIII ст.» і з'ясувати його ефективність.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності, системності та міждисциплінарного підходу, що дали змогу комплексно проаналізувати проблему вивчення Французької революції кінця XVIII ст. у шкільному курсі історії.

Елементи наукової новизни дослідження полягають у поєднанні історичного аналізу подій Французької революції кінця XVIII ст. з методичними прийомами їх вивчення у шкільному курсі історії, у використанні систематизованого підходу до викладання цієї теми в умовах компетентнісного навчання, обґрунтовано використання інтерактивних методів і проаналізовано методичний комплекс уроків, спрямований на активізацію пізнавальної діяльності учнів та розвиток їхнього критичного мислення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що фактичний матеріал, висновки, методичні рекомендації, розробки уроків, інтерактивні вправи та система роботи з історичними джерелами можуть бути використані під час викладання теми «Французької революція кінця XVIII ст.» у закладах загальної середньої освіти. Фактичний матеріал і виявлені дослідження можуть бути корисними для студентів педагогічних спеціальностей під час підготовки до педагогічної практики та розробки власних навчально-методичних матеріалів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи бакалавра були апробовані у виступі «Історичний зміст Французької революції кінця XVIII ст. у науковому та освітньому дискурсі» на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2025-2026 н.р. (квітень 2026 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано статтю під керівництвом наукового керівника у «Збірнику наукових праць

студентів історичного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (2026 р.).

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (61 позиція), 13 додатків. Загальний обсяг – 84 сторінки, основний зміст – 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Т. А. Бевз у дослідженні феномену революції підкреслює, що передумови таких подій коріняться в накопиченні системних суперечностей між традиційними формами влади та новими соціальними силами, які прагнуть змін [3]. І. М. Власюк проаналізував суспільно-політичні настрої населення Франції у другій половині XIX ст. у контексті спадщини Французької революції, зокрема наголошує, що в XVIII ст. соціальна структура Франції поділена на три стани – духовенство, дворянство та буржуазію (98% населення), які мали мінімальні політичні права. Відзначив, що економічна криза 1780-х рр., зумовлена війнами та розкішшю двору, призвела до дефіциту бюджету в 178 млн ліврів щорічно [10, с. 10]. На думку І. М. Власюка, передумови революції полягали в неспроможності монархії адаптуватися до змін, що призвело до скликання Генеральних штатів у 1789 р. як останньої спроби вирішити кризу [10, с. 10].

В. М. Завадський, доводить, що Французька революція кінця XVIII ст. є передумовою глобальних європейських війн і призвела до банкрутства держави, де Неккер у 1781 р. опублікував «Компте ренду», розкриваючи дефіцит. Соціальні причини включали урбанізацію, де Париж з 600 тис. жителів став центром невдоволення. Ідеологічні причини у поширенні енциклопедистів, чиї твори, як «Енциклопедія» Дідро, підривали авторитет церкви та монархії. Політичні причини полягали в абсолютизмі, де король ігнорував вимоги третього стану. Завадський підкреслює, що скликання Генеральних штатів 5 травня 1789 р. стало каталізатором, оскільки третій стан відчув дискримінацію в голосуванні. Зовнішні впливи, як революція в Америці, де Лафаєт та інші французи брали участь, імпортували ідеї конституціоналізму. Крім того, преса, з газетами на кшталт «Амі дю пепль» Марата, мобілізувала громадську думку.

Причини революції, за автором, були системними, призводячи до неминучого конфлікту. [17, с. 6].

М. Колодзінський, вивчаючи вплив Французька революція кінця XVIII ст. на поняття війни, поглиблено розглядає її передумови в контексті трансформації військових концепцій. Він зазначає, що економічні передумови включали кризу аграрного сектору, де селяни платили 80% податків, але страждали від феодальних повинностей. Соціальні передумови – у зростанні буржуазії, яка інвестувала в промисловість, але була виключена з політики. Політичні передумови полягали в неефективності парламентів, які блокували реформи.

Дослідник підкреслює роль інтелектуалів, зокрема Жан-Жака Руссо – автора «Суспільного договору», що обґрунтовував право на повстання. Демографічний тиск посилив міграцію до міст, де санкілоти (міський пролетаріат) стали рушійною силою. Зовнішні передумови – у поразках Франції в Семирічній війні (1756–1763 рр.), що підірвало престиж монархії. Крім того, фінансова реформа Калонна в 1787 р. провалилася через опір нотаблів. Передумови революції, за автором, створили вибухонебезпечну суміш, де війна стала інструментом революційної ідеології [23, с. 4].

Л. В. Чорна розглянула революцію як спробу втілення суспільного ідеалу, аналізує її через призму еволюції від ентузіазму та високих ідей свободи, рівності й братерства до диктатури, терору та нової форми авторитаризму. Авторка зазначає, що передумови революції, закладені в глибокій кризі Старого порядку (економічне банкрутство, соціальна нерівність, ідеологічний вплив Просвітництва), призвели до початкових реформ Національних зборів, які скасували феодалізм і проголосили права людини. Однак причини, пов’язані з нездоланною нерівністю станів, зовнішніми війнами та внутрішніми розколами, ескалювали конфлікт до радикальних форм, зокрема якобінського терору, де ідеал суспільного блага виправдовував масові репресії [47, с. 65].

Вона підкреслює, що Директорія стала перехідним етапом до імперії: намагаючись стабілізувати республіку через цензову демократію та поділ

влади, вона не змогла подолати корупцію, економічний хаос і військову залежність, що відкрило шлях для Наполеона. Революція поширила ідеї рівності, народного суверенітету та секуляризму по всій Європі, надихнувши подальші національні рухи та конституційні реформи, але коштувала тисяч життів (за оцінками, до 40 тис. під час Терору, плюс втрати від війн та громадянських конфліктів). Етапи революції відображають циклічність змін: від ентузіазму 1789 р. через радикалізацію та терор до реакції та нової концентрації влади в 1799 р. Авторка бачить у цьому універсальний механізм, де прагнення ідеального суспільства часто призводить до нових форм гноблення, але водночас закладає основу для модернізації [47, с. 65].

Ю. С. Кононенко та С. В. Джолос у спільній праці про державу і революції детально аналізують причини Французької революції через призму державних трансформацій. Автори підкреслюють, що ідеологічні причини корінилися в Просвітництві, де ідеї рівності проникли в суспільство через освіту та літературу. Економічні причини включали інфляцію асигнатів та борги, які змусили короля скликати штати. Соціальні причини – у конфлікті станів, де третій стан вимагав подвоєння представництва. Політичні причини полягали в слабкості Людовика XVI, який вагався між реформами та репресіями. Зовнішні причини – у еміграції аристократів, які шукали підтримки в Європі. Крім того, голод 1788-1789 рр. спровокував бунти в провінціях. Причини революції, за авторами, були пов’язані з кризою легітимності влади, що призвело до радикальних змін [25, с. 100].

О. І. Локшина порівняла підходи до вивчення Французької революції кінця XVIII ст. в Україні та країнах ЄС. Зокрема, у Франції, Німеччині, Польщі акцент робиться на універсальних правах людини, критичному мисленні та порівняльному аналізі революційних процесів у Франції, англійських колоніях, США, Європі («Весна народів», 1848 р.). Вона зазначає, що в українських програмах також посилюється цей напрям: замість простого запам’ятовування фактів учні вчаться оцінювати події з позицій етики, права та громадянства, рекомендує запозичувати європейський досвід: більше аналізу джерел, дебатів,

проєктів на тему «Революція та права людини сьогодні». Це сприяє формуванню компетентностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві та європейському просторі [29, с. 300].

М. Набок та О. Чубрей з'ясували, що викладання теми «Французька революція кінця XVIII ст.» в школах України йде шляхом цифризації та інклюзивності. Цифризація проявляється у використанні онлайн-платформ, інтерактивних тестів, віртуальних екскурсій та мультимедіа-контенту (відео, подкасти, 3D-моделі Парижа 1789 р.). Інклюзивність передбачає адаптацію матеріалів для учнів з особливими потребами: спрощені тексти, аудіо-версії підручників, візуальні схеми для учнів з порушеннями зору чи уваги. Автори підкреслюють, що такі підходи роблять тему революції ближчою та зрозумілішою для сучасних підлітків, дозволяючи пов'язати її з цифровим світом і цінностями інклюзивного суспільства [30, с. 245].

Н. Світлик аналізує сучасні підручники та відзначає, що при вивченні Французької революції дедалі більший акцент робиться на роботі з первинними джерелами та візуальних ілюстраціях. Підручники рекомендують аналізувати тексти Декларацій прав, промови діячів, карикатури та гравюри епохи, а також картини Жака-Луї Давида («Смерть Марата», «Наполеон на перевалі Сен-Бернар»). Ілюстрації не просто прикрашають текст, а стають об'єктом аналізу: «Що хотів сказати художник?», «Як мистецтво слугувало пропаганді революції?». Це розвиває джерелознавчі навички, візуальну грамотність та розуміння ролі культури в історичних процесах [38, с. 5].

Методичні посібники та навчально-методичні рекомендації для вчителів пропонують різноманітні інноваційні форми роботи з темою. А. М. Пижик та Г. С. Черевичний рекомендують проблемне навчання: ставити учням ключові питання на кшталт «Чому революція, що проголосила ідеали рівності та свободи, не змогла їх повноцінно реалізувати?», «Які фактори призвели до переходу від реформ до терору?» [35].

О. І. Пометун детально описує методи дискусій та рольових ігор: моделювання засідання Національного конвенту, де учні виступають у ролях

жирондистів, монтаньярів, санкюлотів, або судового процесу над Людовиком XVI. Р. Давидюк та Т. Малецька пропонують проєктну діяльність: дослідження «Вплив ідей Французької революції на українські землі» (поширення республіканізму через польські та російські канали, вплив на декабристів, Кирило-Мефодіївське братство). Такі підходи роблять урок живим, дозволяють учням відчути себе учасниками історичних подій і розвивають навички аргументації, співпраці та критичного аналізу [36, с. 60].

Л. В. Зеленська акцентує увагу на громадянській освіті як ключовому завданню при вивченні теми Французької революції кінця XVIII ст., наголошує, що вона не повинна сприйматися лише як набір дат і подій, а як жива модель боротьби за права людини, свободу та справедливість. Авторка рекомендує проводити паралелі між ідеалами 1789 р. (свобода, рівність, братерство) та сучасними революційними процесами в Україні, зокрема Революцією Гідності 2013-2014 рр. (Євромайданом). Учні можуть аналізувати спільні риси: масові протести проти авторитаризму, вимоги гідності та європейських цінностей, роль молоді та громадянського суспільства. Вона також пропонує використовувати методичні прийоми, такі як порівняльні таблиці («Французька революція vs. Майдан: спільне та відмінне»), рольові ігри («Дебати в Конвенті vs. дискусії на Майдані») або есе «Чи можлива революція без насильства?». Це допомагає формувати громадянську свідомість, розуміння цінності демократії та готовність захищати права людини в сучасних умовах [18, с. 120].

Н. В. Ігнатенко у своїй дисертації та пов’язаних публікаціях детально аналізує трансформації методики викладання історії в школі за період незалежності України (1991-2020 рр.), зокрема щодо теми Французької революції. Авторка зазначає еволюцію від традиційного лекційно-інформаційного підходу (домінування хронології, запам’ятовування імен і дат) до компетентнісного навчання, де пріоритет віддається розвитку критичного мислення, умінням аналізувати джерела, аргументувати позицію та застосовувати історичні знання до сучасності. У контексті Французької революції це означає перехід від простого переказу подій до проблемних

завдань: «Чому ідеали революції призвели до терору?», «Яке місце Наполеона – герой чи тиран?». Автор підкреслює, що сучасна методика передбачає використання джерелознавчого аналізу (порівняння текстів Декларацій 1789 та 1793 рр.), дискусій, проєктів та міжпредметних зв’язків (з правознавством, літературою, мистецтвом). Такий підхід робить урок не просто передачею знань, а формуванням історичної свідомості та громадянських компетентностей [19, с. 203].

Окрему групу наукових праць становлять педагогічні та методичні праці з теорії і методики навчання історії. У них розглядаються сучасні підходи до викладання історії у школі, використання інтерактивних технологій, проблемного навчання, методів дискусії, рольових ігор, історичного моделювання, аналізу історичних джерел та візуальних матеріалів. Методичні дослідження дозволили визначити найбільш ефективні прийоми вивчення теми Французької революції, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів та формуванню історичного мислення.

У процесі дослідження були використані матеріали наукових статей, електронних освітніх ресурсів, енциклопедичних видань та історичних довідників, що допомогли уточнити окремі аспекти теми та доповнити науковий аналіз сучасними підходами до вивчення історії.

Отже, історіографія проблеми свідчить про значний науковий інтерес до дослідження Французької революції кінця XVIII ст. як важливого історичного явища та до особливостей її висвітлення у шкільному курсі історії. У наукових працях розкрито причини, основні етапи та наслідки революції, а також окреслено підходи до формування історичного мислення учнів під час вивчення цієї теми.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження є важливою складовою наукової роботи, оскільки забезпечує теоретичне й методичне підґрунтя для вивчення теми

«Французької революції кінця XVIII ст.» у шкільному курсі історії. Для комплексного розкриття проблематики було використано широкий спектр історичних, нормативних, наукових та навчально-методичних джерел.

Першу групу джерел становлять нормативно-правові в галузі освіти документи, що регламентують викладання історії у закладах загальної середньої освіти України. До них належать Державний стандарт базової середньої освіти, навчальні програми з всесвітньої історії, навчальні програми, а також методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. Аналіз цих документів дозволив визначити місце теми Французької революції у шкільному курсі історії, обсяг навчального матеріалу, вимоги до результатів навчання учнів та основні підходи до формування історичних компетентностей.

Іншу групу джерел складають шкільні підручники та навчальні посібники з всесвітньої історії для 9 класів, у яких висвітлюються причини, основні етапи, діячі та наслідки Французької революції кінця XVIII ст. Порівняльний аналіз підручників різних авторів дав можливість простежити особливості структурування навчального матеріалу, способи подання історичних фактів, використання ілюстративного матеріалу, історичних документів, карт, схем та запитань для учнів. Окрему увагу приділено методичному апарату підручників, який спрямований на розвиток критичного мислення, уміння аналізувати історичні джерела та формувати власну оцінку історичних подій.

Важливу групу джерел складають історичні документи та пам’ятки епохи Французької революції. Серед них особливе значення мають «Декларація прав людини і громадянина» 1789 року, матеріали Генеральних штатів, документи Установчих та Законодавчих зборів, тексти революційних декретів, промови відомих діячів революції – Максиміліан Робесп’єр, Жорж Жак Дантон, Жан-Поль Марат та інших. Використання документальних джерел дозволяє більш об’єктивно висвітлити перебіг революційних подій та сприяє формуванню в учнів навичок роботи з історичними джерелами.

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських і зарубіжних істориків, присвячені дослідженню причин, перебігу та наслідків

Французької революції. Значну увагу було приділено працям істориків, які аналізують революцію як важливий етап переходу від феодального суспільства до буржуазного, а також розглядають її вплив на політичний та суспільний розвиток Європи. Наукові дослідження дали можливість глибше проаналізувати суперечливість оцінок революційних подій та їх значення у світовій історії.

Отже, джерельна база дослідження є різноплановою та комплексною. Поєднання історичних документів, наукових праць, шкільних підручників і методичних матеріалів забезпечує ґрунтовне висвітлення історичного змісту Французької революції кінця XVIII ст. та особливостей її вивчення у шкільному курсі історії.

1.3. Методологічні засади дослідження

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на поєднанні загальнонаукових, історичних та педагогічних підходів, що дозволяють комплексно розкрити особливості вивчення Французької революції кінця XVIII ст. у шкільному курсі історії. Методологія дослідження спрямована на всебічний аналіз історичного змісту теми, її місця у системі шкільної історичної освіти та визначення ефективних методичних прийомів навчання.

Основою дослідження є принципи історизму, науковості, об’єктивності та системності. Принцип історизму передбачає розгляд Французької революції кікця XVIII ст. в контексті суспільно-політичних, економічних та культурних процесів, з урахуванням причин її виникнення, основних етапів розвитку та історичних наслідків. Принцип науковості забезпечує використання достовірних історичних фактів, документів та сучасних наукових підходів до аналізу революційних подій. Принцип об’єктивності спрямований на неупереджене висвітлення діяльності учасників революції, оцінку суперечливих історичних процесів та формування в учнів критичного ставлення до історичної інформації. Принцип системності дає можливість

розглядати тему Французької революції як складову загального процесу розвитку європейського суспільства та світової історії.

Використано комплекс загальнонаукових методів. *Метод аналізу* застосовано для вивчення історичних джерел, наукової літератури, навчальних програм та шкільних підручників. *Метод синтезу* дозволив узагальнити отримані результати та визначити основні підходи до викладання теми у школі. *Порівняльний метод* використано для зіставлення різних підходів до висвітлення Французької революції у підручниках та наукових працях. *Хронологічний метод* забезпечив послідовне вивчення революційних подій та їх історичного розвитку. Також застосовано узагальнення та систематизацію наукових і методичних матеріалів.

Для дослідження методичних аспектів вивчення теми використано педагогічні методи: *аналіз навчально-методичної літератури, спостереження за освітнім процесом, вивчення практичного досвіду викладання історії у закладах загальної середньої освіти.* Компетентнісний підхід орієнтує навчання історії на формування ключових та предметних компетентностей учнів, розвиток критичного мислення, уміння працювати з історичними джерелами, аналізувати історичні події та аргументовано висловлювати власну думку.

Також було враховано діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи. Діяльнісний підхід передбачає активне залучення учнів до навчальної діяльності через роботу з документами, історичними картами, дискусіями, рольовими іграми та проблемними завданнями. Особистісно-орієнтований підхід сприяє врахуванню індивідуальних особливостей учнів, розвитку їхнього інтересу до історії та формуванню мотивації до навчання.

Опрацьовано і використано інтерактивні технології навчання, проблемне навчання, методи візуалізації історичного матеріалу та цифрові освітні ресурси. Це дає можливість зробити процес вивчення Французької революції кінця XVIII ст. більш змістовним, доступним і практично спрямованим.

Отже, методологічні засади дослідження базуються на комплексному поєднанні історичних, педагогічних та методичних підходів, що забезпечує

ґрунтовне вивчення історичного змісту Французької революції кінця XVIII ст. та особливостей її викладання у шкільному курсі історії.

РОЗДІЛ 2. ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ XVIII СТ. НАУКОВОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Передумови, причини та основні етапи Французької революції кінця XVIII ст.

Французька революція кінця XVIII ст. є важливою подією у світовій історії, що радикально трансформувала політичні, соціальні та економічні структури не лише Франції, але й усього європейського континенту. У Франції наприкінці XVIII ст. абсолютна монархія Людовика XVI перебувала в глибокій економічній кризі, спричиненій неврожаями 1788 р., що призвело до зростання цін на хліб і масового голоду серед селянства та міського населення. Фінансова нестабільність держави, обтяжена боргами від участі в Американській війні за незалежність (1775-1783 рр.), змусила уряд шукати шляхи реформ, але опір привілейованих станів блокував будь-які спроби. Демографічний ріст населення з 18 млн у 1700 р. до 28 млн у 1789 р. посилив тиск на ресурси, створюючи соціальну напругу. Ідеологічний вплив Просвітництва, з його ідеями рівності та свободи, поширювався через пресу та салони, готуючи ґрунт для революційного вибуху. Таким чином, передумови революції були комплексними, поєднуючи економічні, соціальні та інтелектуальні фактори, які накопичувалися протягом десятиліть [3, с. 45].

Спроби міністрів фінансів Тюрго та Неккера провести реформи наштовхувалися на опір парламентів, які захищали інтереси еліти. Зовнішні фактори, зокрема Північноамериканська революція, надихали французьких інтелектуалів та військових, які брали в ній участь, на ідеї республіканізму. Крім того, кліматичні аномалії, такі як «малий льодовиковий період», спричинили неврожаї, що загострило соціальні конфлікти. Л. В. Таран пітвердила, що її перший етап – Національні збори (1789-1791 рр.) – розпочався зі скликання Генеральних штатів, де третій стан проголосив себе Національними зборами 17 червня 1789 р. Штурм Бастилії 14 липня

символізував повстання. Великий страх у сільських районах призвів до скасування феодалізму 4 серпня. Декларація прав людини 26 серпня проголосила свободу. Підкреслює, що цей етап був реформаторським, з прийняттям конституції 1791 р. Зовнішні війни почалися, але внутрішні реформи домінували [42, с. 20].

С. А. Фалько, аналізуючи вплив Французької революції на технічні галузі армії, детально розглядає третій етап – період Республіки та Терору (1792-1794 рр.), який став ключовим для трансформації французьких збройних сил у масову, мобільну та технічно передову армію. Автор зазначає, що республіка була офіційно проголошена 21 вересня 1792 р. після повалення монархії, коли Національний конвент, сформований після повстання 10 серпня, взяв на себе всю повноту влади. Конвент швидко поділився на дві основні фракції: поміркованих жирондистів, які представляв інтереси провінційної буржуазії, та радикальних монтаньярів (якобінців), які спиралися на паризьку комуну та санкілотів. Страта короля Людовика XVI 21 січня 1793 р. стала поворотним моментом, що радикально посилило зовнішню війну, оскільки європейські монархії побачили в цьому загрозу своєму існуванню та сформували першу коаліцію проти Франції [45, с. 5]. С. А. Фалько особливо підкреслює військові інновації цього періоду, зокрема закон про levée en masse від 23 серпня 1793 р., який оголосив «всенародну війну» та передбачав призов усіх чоловіків від 18 до 40 років, що дозволило сформувати армію чисельністю до 1 млн осіб [45, с. 5].

Якобінці, очолювані Робесп’єром, Дантоном та Сен-Жюстом, після повстання 31 травня – 2 червня, захопили владу в червні 1793 р. усунувши жирондистів, а згодом запровадили режим революційного терору. Центральним органом влади став Комітет громадського порятунку, який координував як політичні репресії, так і військові реформи. Масові страти, здійснені через Революційний трибунал, сягнули приблизно 40 тис. осіб, переважно підозрюваних у контрреволюційній діяльності, що забезпечило лояльність армії та тилу, але коштувало величезних людських втрат.

Це супроводжувалося технічними змінами, зокрема: стандартизацією артилерії за системою Грібоваля (уніфікація калібрів, мобільні батареї), розвиток легкої піхоти (тіральєрів) для гнучкої тактики. Крім того, була проведена декрістіянізація (скасування католицького календаря та введення нового революційного календаря з 1793 р.), що мало на меті секуляризацію суспільства та армії. Етап завершився Термоідоріанською реакцією 27-28 липня 1794 р. (9 термідора), коли Робесп'єра та його соратників арештували й стратили, що поклало край радикальному терору та відкрило шлях до більш поміркованої політики.

Корупція та фінансова нестабільність домінували протягом усього періоду: асигнати остаточно знецінилися, інфляція сягнула катастрофічних масштабів, а спекуляція та хабарництво серед директорів (як Баррас) стали системними. Військові успіхи молодого генерала Наполеона Бонапарта значно підняли його престиж: Італійська кампанія 1796-1797 рр. принесла блискучі перемоги над австрійцями (битви при Лоді, Арколе, Ріволі), а Єгипетська експедиція 1798-1799 рр., хоч і закінчилася невдачею через британський флот Нельсона, продемонструвала амбіції та талант Бонапарта. С. В. Федонюк зазначає постійні внутрішні конфлікти: роялісти намагалися відновити монархію (заколот 13 вандем'єра 1795 р.), якобінці організовували повстання (за змови Бабефа), а Директорія вдавалася до державних переворотів (фруктідор 1797 р. проти роялістів, флореаль 1798 р. проти лівих) [46, с. 200].

Відсутність ефективної колаборативної комунікації між фракціями зумовила хронічну нестабільність. Етап завершився державним переворотом 18 брюмера (9-10 листопада 1799 р.), коли Наполеон за підтримки армії та частини директорів (Сієс, Роже Дюко) розпустив ради та встановив режим Консульства, ставши першим консулом. Цей переворот фактично завершив революційний період, трансформувавши Францію в авторитарну республіку та радикально вплинувши на Європу, започаткувавши еру наполеонівських війн.

Отже, причини Французької революції кінця XVIII ст. полягали в економічній кризі, соціальній нерівності та ідеологічних впливах

Просвітництва, які накопичувалися напередодні революційного вибуху і створили умови для масового невдоволення. Причини революції полягали в фінансовому банкрутстві держави, неврожаях, прагненні буржуазії до влади та слабкості монархії, що призвело до скликання Генеральних штатів як каталізатора. Основні етапи – Національні збори з реформами та скасуванням феодалізму, Конституційна монархія з обмеженням влади короля, Республіка та Терор з радикальними заходами та масовими репресіями, а також Директорія з спробами стабілізації – ілюструють трансформацію від ідеалів свободи до хаосу та військової диктатури, завершившись переворотом 1799 р. Ці процеси підкреслюють, як революційні рухи можуть радикально змінювати суспільства, але часто призводять до нових форм влади та викликів для стабільності, впливаючи на подальший хід європейської історії.

2.2. Ключові події, діячі та досягнення революції

Французька революція 1789-1799 рр. в історіографії інтерпретується як багатогранний процес, що поєднав політичні перевороти, соціальні трансформації та ідеологічні інновації, які радикально змінили не лише Францію, але й увесь європейський континент. Ключові події розпочинаються зі скликання Генеральних штатів 5 травня 1789 р., яке було зумовлене глибокою фінансовою кризою монархії Людовика XVI, з боргами, що сягали мільярдів ліврів через війни та розкіш двору.

Третій стан, представляючи більшість населення, але маючи обмежені права, не погодився з традиційною системою голосування «по станах», де кожен стан мав один голос, що давало перевагу привілейованим – духовенству та дворянству. 17 червня 1789 р. третій стан проголосив себе Національними зборами, заявивши про намір представляти волю нації. Це стало першим актом суверенітету народу над монархією. 20 червня відбулася Тенісна присяга в залі для гри в м’яч Версальського палацу, де депутати присягнули не розходитися до прийняття конституції. Ця подія символізувала єдність і рішучість

реформаторів, а в історичній науці розглядається як момент, коли революція перейшла від теоретичних дискусій до практичних дій, натхненних ідеями Просвітництва про суспільний договір.

Штурм Бастилії 14 липня 1789 р. став кульмінацією народного невдоволення: паризький натовп, озброєний і мобілізований через чутки про контрреволюційний заколот, захопив фортецю-в'язницю, символ абсолютизму. Це призвело до загибелі близько 100 осіб, але також до створення Національної гвардії під командуванням Лафаєта та поширення революційного руху на провінції, де селяни почали «Великий страх» – спалення феодальних документів і замків. У наукових працях ці події трактуються як спонтанний вибух соціальної енергії, що зруйнував основи Старого порядку та започаткував еру масової політики.

4-5 серпня 1789 р. відбулася «Ніч чудес», коли Установчі збори, натхненні народними заворушеннями, скасували феодальні привілеї, церковну десятину, сеньйоріальні права, полювання та інші пережитки середньовіччя. Це рішення, прийняте в атмосфері ентузіазму, фактично ліквідувало феодалізм у Франції за одну ніч, хоча реалізація зайняла роки. Історики підкреслюють, що ця подія була компромісом: дворяни добровільно відмовилися від привілеїв, щоб уникнути гіршого, але це заклало основу для рівності перед законом.

Жовтневий марш жінок на Версаль 5-6 жовтня 1789 р., спричинений голодом і зростанням цін на хліб, змусив короля та Збори переїхати до Парижа, де вони опинилися під контролем народу. Це посилило вплив санкюлотів – міського пролетаріату – на політику. В історичній науці ці події аналізуються як перехід від елітарних реформ до народної революції, де жінки вперше зіграли активну роль, хоча їхні права не були визнані. Націоналізація церковних земель у листопаді 1789 р. та Цивільна конституція духовенства в липні 1790 р. секуляризували суспільство, перетворивши церкву на державний орган і викликавши опір католиків, що призвело до громадянської війни в Вандеї. Ці заходи фінансували революцію через продаж конфіскованих земель (асигнати), але також розкололи суспільство [17, с. 7].

Одним із фундаментальних документів революції є Декларація прав людини і громадянина, ухвалена 26 серпня 1789 р. Установчими зборами [4]. Вона складається з 17 статей, що проголошують природні права: свободу думки, слова, преси, релігії, недоторканність особи та власності, рівність перед законом, опір гнобленню та принцип народного суверенітету. Декларація стверджувала, що «люди народжуються і залишаються вільними та рівними в правах», а мета влади – охорона цих прав.

Натхненна американською «Декларацією незалежності» та ідеями Руссо про загальну волю, вона стала преамбулою до конституцій Франції та вплинула на універсальні права людини в сучасному світі. В історичній науці документ оцінюється як вершина лібералізму Просвітництва, хоча критики зазначають його обмеження: права жінок, рабів і бідних не були повноцінно визнані, а цензове голосування зберігало нерівність. Декларація слугувала ідеологічною основою для подальших реформ, але також виправдовувала репресії проти «ворогів свободи» [25, с. 102].

Конституція 1791 р. встановила конституційну монархію з чітким поділом на законодавчу (однопалатні Законодавчі збори), виконавчу (королі та уряд, відповідальні перед ним), судову (незалежні суди). Виборче право було активним (для платників податків) та пасивним (для заможних), що виключало бідняків.

Конституція скасувала стани, запровадила свободу торгівлі та скасувала гільдії, стимулюючи капіталізм. Король зберіг право вето, але втратив абсолютну владу. Це було компромісом, який захищав власність і обмежував демократію, але не вирішив соціальних суперечностей, призводячи до радикалізації. Втеча короля до Варенна 20-21 червня 1791 р. підірвала довіру до монархії, виявивши його зраду, і посилила республіканські настрої [23, с. 5].

Повстання 10 серпня 1792 р. стало одним із найвизначніших поворотних моментів Французької революції, що остаточно зруйнувало конституційну монархію та відкрило шлях до республіканського ладу. Під впливом радикальних настроїв Паризької комуни, санкюлотів (міських ремісників і

робітників) та прибувших з провінцій федератів (національних гвардійців, які прибули святкувати День федерації 14 липня), натовп у кількості близько 20 тис. осіб штурмував палац Тюїльрі – резиденцію короля. Королівська гвардія та швейцарські найманці чинили опір, що призвело до запеклих боїв і загибелі понад 600 осіб, переважно швейцарців.

Людовик XVI, рятуючись, сховався в Законодавчих зборах, які під тиском натовпу проголосили його усунення від влади, призупинили дію конституції 1791 р. та ухвалили рішення про скликання Національного конвенту на основі загального чоловічого виборчого права – вперше в історії Франції без майнового цензу. Король та його сім’я були ув’язнені в Тамплі, старовинній фортеці, що стала символом падіння монархії. 21 вересня 1792 р. Конвент, сформований з нових виборів, офіційно проголосив Францію республікою – «однією і неподільною», скасувавши королівський титул і розпочавши нову еру.

Страта 21 січня 1793 р. Людовика XVI на площі Революції (сьогодні Площа Згоди) після тривалого судового процесу в Конвенті стала кульмінацією цього етапу: голосування пройшло з мінімальною перевагою – 387 «за» проти 334 «проти» (з урахуванням різних варіантів, включно з відкладеною стратою чи вигнанням). Ця подія остаточно розірвала зв’язки з монархічним минулим і спровокувала формування першої антифранцузької коаліції (Австрія, Прусія, Велика Британія, Іспанія та інші), що значно посилило зовнішні війни та внутрішню радикалізацію. В історичній науці ці події інтерпретуються як критична ескалація від поміркованого конституціоналізму до республіканського радикалізму, де Конвент перетворився на центральний орган влади, розколотий на дві основні фракції: жирондистів (поміркованих республіканців, що спиралися на провінційну буржуазію) та монтаньярів (якобінців, що представляли інтереси Парижа та радикальних низів). Саме цей розкол визначив подальший хід революції [42, с. 22].

Конституція 1793 р., прийнята Національним конвентом 24 червня 1793 р., вважається найдемократичнішою та найпрогресивнішою з усіх конституційних

документів Французької революції. Вона проголосила загальне чоловіче виборче право без будь-якого майнового цензу, що дозволило голосувати всім чоловікам старше 21 року, незалежно від статків. Конституція передбачала пряму демократію через первинні збори громадян, які могли ініціювати референдуми та законодавчі ініціативи, а також право на освіту, працю, соціальну допомогу нужденним та навіть на повстання проти уряду, що став тиранічним.

Преамбулою слугувала нова Декларація прав людини і громадянина 1793 р., яка суттєво розширила положення документа 1789 р.: додала свободу асоціацій і зборів, свободу релігійних культів (за умови, що вони не загрожують суспільству), офіційну заборону рабства в колоніях (підтверджена декретом Конвенту 4 лютого 1794 р.), а також принцип солідарності та взаємодопомоги між громадянами. Конституція встановлювала однопалатний Законодавчий корпус, обраний на рік, виконавчу раду з 24 членів та значну децентралізацію влади на користь місцевих громад.

Основний закон мав на меті реалізувати ідеї Ж.Ж.Руссо про народний суверенітет і загальну волю в максимально повному обсязі. Проте через зовнішні війни, внутрішні повстання (Вандея, федеральні бунти в Ліоні, Марселі, Тулоні) та необхідність термінової централізації влади конституція була відкладена «до досягнення миру» і ніколи не набула чинності. В історичній науці її оцінюють як вершину якобінської демократичної утопії, що втілила найрадикальніші ідеали революції, але водночас як інструмент, який через обставини терору перетворився на символ нереалізованої можливості – ідеал, підпорядкований диктатурі Комітету громадського порятунку.

Період якобінського терору (вересень 1793 – липень 1794 рр.) є найбільш суперечливим і трагічним етапом революції, коли ідеали свободи поступилися принципу «революційної необхідності». У квітні 1793 р. Конвент створив Комітет громадського порятунку – виконавчий орган із 12 членів, який фактично став урядом, координуючи військові дії, внутрішню політику та репресії.

Закон про підозрілих від 17 вересня 1793 р. дозволяв арешт будь-якої особи за підозрою в контрреволюційній діяльності без конкретних доказів, а Революційний трибунал у Парижі та його аналоги в провінціях проводили швидкі суди над «ворогами народу». Масові страти на гільйотині (винайденій як «гуманний» спосіб страти) сягнули приблизно 40 тис. осіб по всій Франції, включаючи лідерів жирондистів (Бріссо, Верньє), ебертистів (Ебер, Шометт), дантоністів (Дантон, Демулен) та навіть поміркованих якобінців. Декрет про levée en masse від 23 серпня 1793 р. оголосив тотальну мобілізацію: усі чоловіки від 18 до 25 років йшли на фронт, старші – на виробництво зброї, жінки шили одяг, діти робили бинти, старі поширювали патріотичні гасла. Це дозволило створити революційну армію чисельністю до 1 млн осіб – першу в історії масову народну армію.

Проводилася дехристиянізація: скасовано релігійний календар (замінений революційним з 1793 р., де рік починався з осіннього рівнодення), культ Розуму в Нотр-Дамі, знищення релігійних символів. Економічно впроваджувався «максимум» – державний контроль над цінами на хліб та інші товари першої необхідності. У наукових працях цей період оцінюється двояко: як необхідний для виживання республіки в умовах тотальної війни (внутрішньої громадянської в Вандеї та федеральних повстань, зовнішньої коаліції), але водночас як протототалітарний режим, де ідеали свободи, рівності та братерства поступилися принципу «безпеки республіки», що виправдовував масові репресії та централізацію влади [46, с. 202].

Термоідоріанська реакція 27-28 липня 1794 р. (9-10 термідора II року) стала кульмінацією втоми від терору та поворотом до поміркованого курсу. Під час засідання Конвенту Сен-Жюст і Робесп’єр намагалися викрити змову проти них, але більшість депутатів, налякані можливими новими хвилями арештів, підтримали арешт «непідкупного» та його соратників.

Наступного дня їх стратили без суду разом із 21 соратником. Це завершило радикальний терор, призвело до розпуску Комітету громадського порятунку в його колишньому вигляді, звільнення тисяч в’язнів і поступового послаблення

репресивних законів. Реакція відкрила шлях до буржуазної консолідації влади. Конституція III року (1795 р.), прийнята 22 серпня та схвалена плебісцитом, встановила виконавчу владу у формі Директорії – колегії з п’яти директорів, обраних парламентом, та двопалатний законодавчий корпус: Раду п’ятисот (нижня палата, що ініціювала закони) та Раду старійшин (верхня, що затверджувала).

Виборче право стало цензовим – активним для платників прямих податків, пасивним для заможних громадян. Конституція гарантувала свободу преси та торгівлі, але заборонила політичні клуби, обмежила страйки та скасувала загальне виборче право. Документ відображає прагнення буржуазії стабілізувати республіку, захистивши приватну власність від якобінського егалітаризму та роялістської реставрації. В історичній науці конституція 1795 р. трактується як повернення до олігархічного правління заможної меншості, що створило умови для хронічної нестабільності Директорії та підготувало ґрунт для військового перевороту Наполеона.

Державні перевороти Директорії – 18 фруктідора (4 вересня 1797 р.) проти роялістів та 22 флореаля (11 травня 1798 р.) проти лівих – дозволили тимчасово усунути опозицію, але не вирішили фундаментальних проблем: корупція директорів (особливо Барраса), гіперінфляція, поразки на фронтах та внутрішня нестабільність підірвали легітимність режиму. Кульмінацією став державний переворот 18 брюмера (9–10 листопада 1799 р.), організований Наполеоном Бонапартом, абатом Сієсом та військовими. Наполеон, повернувшись з Єгипту як національний герой, використав підтримку армії та частини директорів, щоб розігнати Раду п’ятисот (депутати втекли через вікна) та Раду старійшин.

Було створено тимчасову консульську комісію, а 13 грудня 1799 р. прийнято Конституцію VIII року, що встановила режим Консульства з Наполеоном як першим консулом, наділеним практично диктаторськими повноваженнями. Цей переворот фактично завершив революційний період, перейшовши від республіканських експериментів до авторитарного правління, яке зберегло багато завоювань революції (рівність перед законом, скасування

феодалізму, Кодекс Наполеона), але ліквідувало демократичні свободи. В історичній науці події 18 брюмера розглядаються як логічний кінець демократичних ілюзій революції, де військова сила та прагнення стабільності взяли гору над ідеалами народного суверенітету [17, с. 8].

Серед ключових діячів революції М.Робесп'єр (1758-1794) займає центральне місце як символ якобінського радикалізму та трагедії ідеалізму. Адвокат з Араса, обраний до Установчих зборів, він здобув популярність завдяки непримиренній критиці корупції та захистові бідних верств, отримавши прізвисько «Непідкупний» за аскетичний спосіб життя та відмову від особистих вигод. Як лідер Якобінського клубу та гірської фракції в Конвенті, Робесп'єр обґрунтовував терор як «доброчесність у дії» – необхідний інструмент для захисту республіки від ворогів.

Він керував Комітетом громадського порятунку, впроваджував культ Верховної Істоти (свято 8 червня 1794 р.), боровся з фракціями ебертистів та дантоністів. Його роль еволюціонувала від захисника прав людини до фактичного диктатора, що виправдовував масові репресії ідеєю «загального блага». Страта 28 липня 1794 р. зробила його символом як революційного ідеалізму, так і небезпеки надмірного радикалізму, коли прагнення чистоти принципів призвело до терору проти власних соратників. У історичній науці Робесп'єр залишається однією з найбільш суперечливих постатей – від мученика революції до прототипу тоталітарного лідера [23, с. 6].

Одним із найхаризматичніших і найпотужніших лідерів, а також відомих ораторів революції, був Ж. Дантон (1759-1794). Він став відомим у Парижі завдяки своєму голосу, емоційній риториці та вмінню вести натовп, був одним із ключових організаторів повстання 10 серпня 1792 р., що повалило монархію, після чого обіймав посаду міністра юстиції в першому революційному уряді. Дантон виступав за поміркований терор і прагматичний підхід до влади: він підтримував репресії проти роялістів, але намагався уникнути надмірної радикалізації, закликаючи до «революційного правосуддя» без фанатизму. Його

гасло «Сміливість, ще раз сміливість і завжди сміливість!» стало символом ранньої республіканської мобілізації.

У 1794 р. Робесп’єр і його однодумці звинуватили Дантона в корупції, фінансових махінаціях і зраді революційних ідеалів (зокрема, через зв’язки з багатіями та спекулянтами). Після гучного процесу в Революційному трибуналі Дантон був страчений на гільйотині 5 квітня 1794 р. разом із соратниками, серед яких Камиль Демулен. В історичній науці його фігура уособлює харизму, прагматизм і трагедію ранньої республіки: він був тим, хто міг би стати «поміркованим» лідером, але став жертвою внутрішньої боротьби фракцій, що ілюструє, як революція пожирала своїх дітей [25, с. 104].

Ж. П. Марат (1743-1793), лікар за освітою, фізик-експериментатор і радикальний публіцист, став одним із найвпливовіших голосів революційного Парижа завдяки своїй газеті «Друг народу» («L’Ami du peuple»), яку видавав з 1789 р. У своїх статтях Марат безкомпромісно агітував за негайні репресії проти аристократів, зрадників і жирондистів, яких називав «ворогами народу» та «зрадниками революції». Він вимагав очищення республіки, закликав до масових арештів і страт, що робило його одним із головних ідеологів терору ще до якобінського режиму. Його радикальні погляди привернули величезну популярність серед санкюлотів і бідних верств Парижа, але водночас викликали ненависть поміркованих республіканців. 13 липня 1793 р. Шарлотта Корде, молода дівчина з Кана, що підтримувала жирондистів, проникла до його квартири (де Марат лікувався від шкірної хвороби в ванні) і завдала смертельного удару ножем. Вбивство Марата стало однією з найвідоміших подій революції: його тіло було урочисто поховане, а образ перетворився на символ мучеництва. Постать Марата є класичним прикладом радикального популізму: його демагогічна риторика мобілізувала маси, але водночас сприяла ескалації насильства та поляризації суспільства [42, с. 24].

Абат Сієс (1748-1836) був одним із найвидатніших інтелектуалів революції. Його знаменитий памфлет «Що таке третій стан?» (Qu’est-ce que le Tiers État?), опублікований у січні 1789 р., став ідеологічним маніфестом

революції: Сієс стверджував, що третій стан становить 98% нації і є єдиним продуктивним класом, тоді як привілейовані стани – лише паразити. Цей текст безпосередньо вплинув на рішення третього стану проголосити себе Національними зборами 17 червня 1789 р., а Сієс особисто брав участь у формулюванні тексту присяги.

Він був співавтором Декларації прав людини і громадянина, працював над конституціями 1791 та 1795 рр., а в 1799 р. став одним із головних архітекторів перевороту 18 брюмера, запропонувавши конституційну схему Консульства, яка надала Наполеону владу. Сієс пережив усі режими революції та імперії, померши в 1836 р. у глибокій старості. В історичній науці його роль оцінюється як інтелектуального архітектора революції: він сформулював ключові принципи народного суверенітету та національної єдності, але водночас залишався прагматиком, що адаптувався до будь-якої влади заради стабільності.

Герой Північномериканськоїреволюції, маркіз де Лафаєт (1757-1834) у 1789 р. став командувачем Національної гвардії Парижа, співавтором Декларації прав людини і громадянина (вніс американські ідеї) та одним із лідерів поміркованого крила революції. Лафаєт намагався зберегти конституційну монархію, захищав королівську сім’ю під час жовтневого маршу жінок на Версаль, але після втечі короля до Варенна та радикалізації подій втратив вплив.

У 1792 р., після повалення монархії, він був звинувачений у зраді, емігрував і потрапив у австрійський полон. Повернувся до Франції за Наполеона, а пізніше став одним із лідерів опозиції під Реставрацією та Липневої монархії. У історичній науці Лафаєт уособлює ліберальну аристократію та ранній етап революції – період ентузіазму, конституціоналізму та спроб поєднати свободу з порядком, який швидко виявився неможливим у радикальних умовах [46, с. 204].

Наполеон Бонапарт (1769-1821), корсиканець за походженням, артилерійський офіцер, що швидко піднявся завдяки революційним

можливостям для талановитих молодих людей без знатного походження, став одним із найвизначніших діячів кінця революційного періоду. У жовтні 1795 р. (13 вандем'єра) він придушив роялістське повстання в Парижі, використавши картеч, що врятувало Директорію та принесло йому славу. Італійська кампанія 1796-1797 рр. перетворила його на національного героя: блискучі перемоги при Лоді, Арколе, Ріволі та Кампо-Формійський мир зробили його символом військової геніальності. Єгипетська експедиція 1798-1799 рр., хоч і завершилася поразкою від британського флоту, піднесла його престиж через наукові та пропагандистські аспекти.

Повернувшись до Франції в жовтні 1799 р., Наполеон разом із Сієсом та іншими організував переворот 18 брюмера, що завершив революцію: він став першим консулом, а згодом імператором, зберігши ключові завоювання (рівність перед законом, скасування феодалізму, адміністративні реформи), але перетворивши республіку на авторитарну імперію. В історичній науці Наполеон розглядається як завершувач революції – він закріпив її соціальні та правові здобутки, але ліквідував політичні свободи, створивши модель модерної бюрократичної держави [47, с. 67].

Олімпія де Гуж (Марі-Гуз де Гуж) (1748-1793), драматургиня, письменниця та політична активістка, стала однією з перших феміністок революції. У 1791 р. вона опублікувала «Декларацію прав жінки і громадянки» – паралельний текст до Декларації 1789 р., де вимагала повної рівності статей: права голосу, освіти, власності, участі в політиці та скасування патріархальних норм. Де Гуж критикувала якобінців і жирондистів за ігнорування жіночих прав, виступала проти страти короля (але не проти республіки) та за скасування рабства. Її радикальні погляди призвели до арешту: у листопаді 1793 р. її звинуватили в контрреволюційній діяльності та стратили на гільйотині. В історичній науці Олімпія де Гуж символізує феміністичний аспект революції, який був систематично ігнорований чоловіками-революціонерами: її текст став одним із перших документів, що вимагав гендерної рівності, і вплинув на подальші феміністські рухи, хоча за життя вона залишалася маргіналізованою.

Аббат Анрі Грегуар (1750-1831), відомий як абат Грегур, був одним із найпрогресивніших представників духовенства в революції. Конституційний єпископ Блуа, він присягнув на Цивільну конституцію духовенства, ставши символом секуляризації церкви. Грегур був активним поборником скасування рабства: саме він у лютому 1794 р. домігся декрету Конвенту про негайне звільнення рабів у французьких колоніях.

Він також виступав за емансипацію євреїв (першим у Європі домігся їхньої громадянської рівності в 1791 р.), скасування смертної кари та гуманізацію покарань. Після Терору Грегур переслідувався, але зберіг вплив у освітній та гуманістичній сфері. В історичній науці його внесок оцінюється як ключовий для гуманістичних реформ революції: він поєднував християнські цінності з просвітницькими ідеалами, роблячи церкву частиною прогресивних змін, а не її ворогом [17, с. 9].

У сучасній історичній науці ключові події, діячі та документи Французької революції аналізуються як взаємозалежні елементи динамічного процесу, що визначив перехід від феодального абсолютизму до модерної національної держави, поширивши універсальні ідеї прав людини, демократії та секуляризму, але з високою ціною масового насильства, нестабільності та соціальних конфліктів, які формували європейську історію XIX ст.

Отже, ключові події Французької революції, від скликання Генеральних штатів і штурму Бастилії до повалення монархії, якобінського терору, Термоідоріанської реакції та перевороту 18 брюмера, демонструють еволюцію від реформізму до радикалізму та авторитарної стабілізації, відображаючи конфлікти між ідеалами та реальністю. Документи, такі як Декларація прав людини 1789 р., Конституції 1791, 1793 та 1795 рр., а також Декларація 1793 р., закріпили принципи свободи, рівності, народного суверенітету та соціальних прав, ставши основою сучасного конституціоналізму та прав людини. Діячі – від Робесп’єра, Дантона, Марата та Сієса до Лафаєта, Наполеона та де Гуж – уособлюють різноманітні аспекти революції: ідеалізм, прагматизм, радикалізм

та гендерні боротьби, показуючи, як особистості впливали на історичний процес.

2.3. Тема Французької революції в сучасних шкільних програмах і підручниках з історії

У шкільній програмі з історії тема «Великої Французької революції 1789-1799 рр.» займає важливе місце як фундаментальна подія, що ознаменувала перехід від феодального абсолютизму до епохи модерних національних держав, громадянських прав і соціальних трансформацій. Згідно з державним освітнім стандартом «Базової та повної загальної середньої освіти», затвердженим наказом МОН України від 30.09.2020 р. №898 [5], вона вивчається у 9 класі у розділі «Європа в період Французької революції та Наполеонівських війн».

Навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія для 6-11 класів ЗНЗ», затверджена наказом МОН України від 03.08.2022 р. № 698 [7] передбачає виділення на неї 4-6 навчальних годин, залежно від профілю класу (стандартний чи поглиблений), з акцентом на формування історичної компетентності учнів через аналіз джерел, дискусії та проєктну діяльність. Учні мають опанувати поняття «революція» як радикальну зміну соціально-політичного ладу, зрозуміти роль Просвітництва в ідеологічній підготовці подій та осмислити етапи революції: від скликання Генеральних штатів до приходу Наполеона до влади. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, дозволяючи учням порівнювати Французьку революцію з іншими історичними подіями, такими як Американська революція чи революції 1848 р. в Європі [19, с. 150].

Програма підкреслює необхідність вивчення Французької революції в контексті глобальних трансформацій, де вона розглядається як каталізатор поширення ідей свободи, рівності та братерства, що вплинули на формування сучасної демократії.

Учні аналізують соціально-економічні передумови: кризу фінансів монархії, становий поділ суспільства, вплив Американської війни за незалежність та неврожаї 1788 р., які призвели до масового голоду. Особлива увага приділяється ролі інтелектуалів Просвітництва – Вольтера, Руссо, Монтеск'є – чиї ідеї про суспільний договір і поділ влади стали теоретичною основою революційних змін. Програма рекомендує використовувати інтерактивні методи: рольові ігри, де учні імітують засідання Національних зборів, або дебати про етичність терору якобінців. Це допомагає учням не лише запам'ятовувати факти, але й оцінювати моральні аспекти історичних процесів, формуючи громадянську позицію [28, с. 100].

Програма акцентує увагу на періодизації Французької революції кінця XVIII ст.:

- Національні збори (1789-1791 рр.) з реформами та Декларацією прав людини;
- Конституційна монархія (1791-1792 рр.);
- Конституція 1791 р., Республіка та Якобінський терор (1792-1794 рр.);
- Директорія (1795-1799 рр.) і спроби стабілізації.

Учні вивчають наступні ключові події: штурм Бастилії 14 липня 1789 р. – символ народного повстання; «Ніч чудес» 4 серпня 1789 р., коли були скасовані феодальні привілеї.

Програма передбачає обов'язковий аналіз документів: Декларації прав людини і громадянина 1789 та 1793 рр., Конституцій 1791, 1793 і 1795 рр., що дозволяє учням зрозуміти еволюцію ідей від лібералізму до радикальної демократії. Це сприяє розвитку навичок роботи з первинними джерелами, де учні вчаться розрізняти ідеали (свобода, рівність) від реальних наслідків (терор, війни) [36, с. 200].

У контексті Нової української школи програми наголошують на компетентнісному підході, де вивчення Французької революції формує не лише знання, але й уміння аналізувати причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад, учні мають пояснити, як економічна криза (наслідки від Американської війни,

розкіш двору) поєдналася з соціальною нерівністю (третій стан як 98% населення без прав) та ідеологія Просвітництва, призвели до революційного вибуху. Передбачено проведення порівняльного аналізу: як революція вплинула на Європу, поширюючи республіканізм і націоналізм, та на Україну – через ідеї, що надихнули декабристів чи польських повстанців. Це допомагає учням спостерігати контекст історичних подій, пов'язуючи їх з сучасністю, наприклад, з принципами прав людини в ООН [13, с. 50].

Програма передбачає обов'язкову оцінку наслідків революції, зокрема – позитивних (скасування феодальних привілеїв, запровадження рівності перед законом, Кодекс Наполеона як основа сучасного цивільного права, поширення ідей громадянських свобод) та негативних (якобінський терор із приблизно 40 тис. страчених, громадянська війна в Вандеї, наполеонівські війни з мільйонами загиблих по всій Європі, економічна дестабілізація). Такий двоїстий підхід допомагає розвивати емпатію до жертв подій, критичне ставлення до радикальних змін та розуміння, що революції рідко бувають однозначно «добрими» чи «поганими» [12, с. 40].

У підручниках з історії для 9 класу, рекомендованих МОН України, тема «Французької революції» висвітлюється максимально детально та ілюстровано картинами, гравюрами, з чіткою метою зробити складний історичний матеріал доступним, цікавим і зрозумілим для підлітків 14-15 років. У підручнику «Всесвітня історія» О. В. Гісема та О. О. Мартинюка [3] Французькій революції присвячений окремий великий модуль, поділений на теми «Початок і перші етапи Великої французької революції» (2 год.), «Завершення Великої Французької революції кінця XVIII ст.» (1 год.), «Установлення Якобінської диктатури. Політика якобінців» (1 год.), «Термідоріанський режим» (1 год.), «Консульство та Імперія Наполеона Бонапарта» (1 год.). Матеріал структуровано за хронологічним принципом, що полегшує сприйняття послідовності подій [3]. Кожен параграф супроводжується яскравими ілюстраціями, в якості яких використані репродукції картин Жака-Луї Давида «Смерть Марата» чи «Клятва в залі для гри в м'яч», гравюри штурму Бастилії,

портрети діячів – Жоржа Жака Дантона, Максиміліана Робесп’єра, Марії Антуанетти, історичними картами (територіальні зміни після революційних війн, напрямки наполеонівських походів), хронологічними таблицями етапів та інфографікою (порівняння правового статусу станів до і після 1789 р.).

Підручник активно працює з історичними джерелами: наводяться уривки з Декларації прав людини і громадянина 1789 р., промови Робесп’єра про «доброчесність і терор», уривки з Конституції 1793 р. та Кодексу Наполеона. Після кожного параграфа розміщені запитання для самоконтролю та рефлексії: «Які ідеї Просвітництва найбільше вплинули на революційні події?», «Оцініть роль буржуазії та санкюлотів у різних етапах революції», «Чому Декларація прав людини стала універсальним документом?». Це дозволяє учням не просто запам’ятовувати факти, а аналізувати причини, мотиви та наслідки [36, с. 210].

Підручник С. В. Д’ячков «Всесвітня історія» для 9 класів розглядає Французьку революцію як ключовий етап переходу від аграрно-феодального до індустріального суспільства, акцентуючи увагу на соціальних та економічних трансформаціях [6]. Автор детально описує урбанізацію Парижа як центру революційних подій, формування робітничого класу (санкюлоти як рушійна сила), гендерні аспекти (активна участь жінок у марші на Версаль 5-6 жовтня 1789 р., вимоги Олімпії де Гуж).

Матеріал доповнено графічними матеріалами (зростання населення Франції у XVIII ст., динаміка державного боргу монархії, інфляція асигнатів), біографічними довідками (Марат як радикальний популіст, Сієс як теоретик національного суверенітету, Лафает як ліберальний аристократ). Тут також пропонуються завдання: «Створіть плакат або мем революційного клубу якобінців чи жирондистів», «Порівняйте права людини в Деклараціях 1789 та 1793 рр.». Підручник спеціально підкреслює вплив революційних ідей на українські землі: через Річ Посполиту та російську імперію ідеї республіканізму та рівності проникали до інтелігенції, надихаючи декабристів, Кирило-Мефодіївське братство та пізніші національні рухи. Це дозволяє учням бачити не лише європейський, але й локальний контекст [14, с. 150].

У підручнику С. В. Білоножко «Всесвітня історія. Нові часи. Частина друга (Кінець XVIII – початок XX ст.)» [1] Французька революція висвітлюється в ширшому контексті «Зародження модерної Європи», де вона трактується як початок ери капіталізму та громадянського суспільства. Особлива увага приділяється економічним наслідкам: запровадження вільного ринку, скасування гільдій та цехових обмежень, гіперінфляція асигнатів як приклад невдалої грошової реформи.

Подано порівняльні таблиці, уривки первинних джерел (Конституція 1793 р. як демократична утопія, яка не набула чинності) та дискусійні запитання для розвитку критичного мислення: «Чи був терор якобінців виправданим засобом захисту республіки?», «Яке місце революції в балансі між ідеалами свободи та реальністю влади?». Такі завдання стимулюють учнів до самостійного аналізу суперечностей: прагнення до рівності призвело до диктатури, ідеї свободи – до масових репресій. Підручник уникає ідеалізації, показуючи циклічність: від ентузіазму 1789 р. через радикалізацію до авторитарного завершення в 1799 р [18, с. 100].

Т. В. Добко в інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів у 2025/2026 навчальному році радить оновити акценти при вивченні Французької революції: значно більше уваги приділяти правам людини, принципам Декларації 1789 р. та їхньому втіленню в сучасному світі (наприклад, Загальна декларація прав людини ООН 1948 р., Європейська конвенція з прав людини), а менше – детальному опису військових кампаній Наполеона чи битв. Рекомендується зосередитися на гуманістичному вимірі: скасування рабства 1794 р., права жінок (Олімпія де Гуж), реформи абата Грегуара щодо емансипації євреїв, а також на моральних дилемах терору («Чи можна виправдати жертви заради ідеалів?»). Це відповідає пріоритетам Нової української школи – виховання відповідального громадянина, здатного захищати права та свободи. Рекомендації також передбачають використання сучасних прикладів: як ідеї революції відображені в українській Конституції 1996 р. та в боротьбі за демократію сьогодні [15, с. 10].

Отже, тема Французької революції в сучасних шкільних програмах і підручниках України представлена як ключова подія, що започаткувала модерну епоху, з акцентом на передумови, етапи, події, діячів та документи. Програми формують компетентності через аналіз джерел, дискусії та проєкти, підкреслюючи ідеали свободи, рівності та їхню реалізацію. Підручники пропонують структурований матеріал з ілюстраціями, таблицями та запитаннями, пов’язуючи з глобальними наслідками та сучасністю. Це сприяє глибокому розумінню революції як процесу трансформації суспільства, з балансом між досягненнями та жертвами, розвиваючи критичне мислення та громадянську свідомість учнів.

2.4. Організація роботи з історичними джерелами як засобу розвитку критичного мислення учнів

Організація роботи з історичними джерелами та візуальними матеріалами під час вивчення теми Великої Французької революції 1789-1799 рр. є фундаментальним елементом сучасної методичної практики, що дозволяє перетворити пасивне засвоєння фактів на активний процес критичного аналізу, інтерпретації та синтезу інформації. Цей підхід, інтегрований у компетентнісну модель освіти, сприяє розвитку ключових навичок: учні вчаться не просто читати тексти чи дивитися зображення, а систематично оцінювати їхню достовірність, контекст створення, авторську упередженість, мету та вплив на суспільну свідомість.

Історичні джерела – це не лише документи на кшталт «Декларацій прав людини» 1789 та 1793 рр., конституцій чи промови діячів, а також зображувальні джерела: картини, гравюри, карикатури та політичні плакати, що відображають ідеологію та емоційний клімат епохи. Робота з ними розвиває візуальну грамотність, емпатію до історичних акторів та здатність «розшифровувати» символи влади, протесту чи пропаганди.

У рамках Нової української школи цей метод стає інструментом для формування громадянської позиції: учні вчаться ставити критичні питання, як-от «Хто створив це джерело і для кого?», «Яка ідеологія закладена в зображенні?», «Як цей матеріал вплинув на події революції та чи можна йому довіряти як об’єктивному свідченню?». Такий аналіз робить тему не сухим переліком подій, а динамічним дослідженням людських мотивацій, соціальних конфліктів та етичних дилем, що актуальні й сьогодні [36, с. 200].

Одним із найвизначніших візуальних матеріалів, що ідеально ілюструє пропагандистську функцію мистецтва в революції, є картина Жака-Луї Давида «Смерть Марата» (1793 р.) (Додаток 1). Вона створена на замовлення Конвенту, зображує вбитого журналіста Жан-Поля Марата в його ванній кімнаті, з ножовою раною в грудях, листом зрадниці Шарлотти Корде в руці та пером на столі, що символізує його невтомну боротьбу за республіку. Жак-Луї Давид, як офіційний художник революції, майстерно використовує неокласичний стиль: тіло Марата ідеалізовано, подібно до античних героїв чи християнських мучеників, з м’яким освітленням, що підкреслює спокій і гідність, а темний фон акцентує драму жертви. Учні, аналізуючи картину, вчаться розпізнавати маніпулятивні техніки: чому відсутні деталі жорстокості вбивства, а замість них – символи доброчесності (перо як зброя слова, лист як доказ зради)? Як це полотно слугувало інструментом для мобілізації суспільства під час Терору, перетворюючи реальну смерть на міф про мученика? Робота з цим твором розвиває навички візуальної інтерпретації, розуміння ролі мистецтва в ідеологічній боротьбі та критичне ставлення до героїзації історичних постатей, адже Марат був не лише жертвою, а й ідеологом репресій.

Інший класичний візуальний матеріал – анонімна гравюра «Штурм Бастилії 14 липня 1789 р.» (кінець XVIII ст.) (Додаток 2), що стала іконою революційного мистецтва, поширювана в тисячах копій для мобілізації мас. На ній зображено хаотичний натовп санкюлотів і національних гвардійців, що атакують фортецю-в’язницю з гарматами, списами та піднятими головами коменданта де Лоне та інших захисників на піках, з хмарами диму та

руйнуваннями на тлі. Гравюра виконана в динамічному, драматичному стилі, з акцентом на народну лють і героїзм повстанців, що робить її потужним символом повалення абсолютизму.

Аналізуючи цей твір, учні вчаться оцінювати перспективу зображення: чому Бастилія показана як неприступна цитадель, хоча насправді вона утримувала лише сімох в'язнів і була напівзруйнованою? Хто міг бути автором – учасник подій чи пропагандист третього стану? Як гравюра вплинула на поширення революційних настроїв у Європі, перетворивши локальну подію на універсальний символ свободи? Робота з нею розвиває навички розпізнавання гіпербол у візуальних наративів, розуміння ролі медіа в історичних змінах та критичне ставлення до міфологізації подій, адже штурм був не лише героїчним актом, а й стихійним вибухом насильства [42, с. 22].

Політична карикатура «Король-буфет» (1791 р.) ще відома як «Le Roi Gourmand» (Додаток 3) є яскравим прикладом сатиричного мистецтва, спрямованого проти монархії під час конституційного періоду революції. На ній Людовик XVI зображений як огрядний, обжерливий король, що сидить за столом, заваленим розкішними стравами, ковтає цілі курки та пироги, тоді як його родина (Марія-Антуанетта, дофін) дивляться з жахом чи байдужістю, а за дверима – голодний народ з вилами. Карикатура використовує гіперболу (величезний живіт короля, їжа як символ марнотратства) та символізм (корона як тарілка), щоб висміяти контраст між дворянською розкішшю та злиднями третього стану, підкреслюючи причини народного невдоволення.

Аналізуючи цей твір, учні вчаться розпізнавати засоби сатири: перебільшення фізичних вад для політичної критики, іронію в підписах («Король їсть, народ голодує») та роль гумору в деморалізації влади. Питання для обговорення: «Яка мета цієї карикатури – розважити чи мобілізувати?», «Як вона вплинула на ставлення до монархії перед 1792 р.?», «Чи ефективна сатира як інструмент революції порівняно з серйозними текстами?». Це розвиває критичне мислення щодо упередженості джерел, розуміння психології масових рухів та етичних меж гумору в політиці.

Анонімна гравюра «Великий страх» (серпень 1789 р.) (Додаток 4), поширювалась в пресі і була потужним візуальним свідченням селянських заворушень у провінціях після штурму Бастилії. На ній зображені групи озброєних селян, що спалюють феодальні замки, знищують документи про податки та повинності, атакують маєтки сеньйорів з вилами, сокирами та факелами на тлі палаючих будівель і панічного хаосу. Гравюра передає атмосферу масової паніки та стихійного бунту, з акцентом на народну лють проти феодальних пережитків, але також на жорстокість подій.

Аналізуючи цей твір, учні вчаться інтерпретувати динаміку зображення: чому акцент на руйнуванні документів (символ звільнення від боргів), а не на насильстві над людьми? Як гравюра відображає чутки про «аристократичну змову», що поширювалися влітку 1789 р.? Чи можна вважати її документальним свідченням чи пропагандою для підтримки селянських дій? Робота з нею розвиває навички розуміння соціальних конфліктів, ролі страху як каталізатора революцій та критичного оцінювання візуальних джерел як продуктів свого часу, що могли спотворювати реальність для ідеологічних цілей [45, с. 10].

Картина Жака-Луї Давида «Клятва в залі для гри в м’яч» (1791 р., незавершена ескізна версія) (Додаток 5), також відома як «Тенісна присяга», є монументальним зображенням ключового моменту революції – присяги депутатів третього стану 20 червня 1789 р. не розходитися до прийняття конституції. На полотні показано понад 600 фігур у величезній залі: в центрі – Оноре Мірбо з піднятою рукою, поряд – абат Сієс, Жан-Сільвен Байї та інші лідери, з піднятими руками в жесті єдності, а на балконах – ентузіасти з народу. Картина виконана в неокласичному стилі з драматичним освітленням з вікна (символ просвітлення), героїчними позами та динамікою руху, що підкреслює ідею національної єдності та суверенітету.

Аналізуючи цей твір, учні розпізнають міфологізацію події: чому зображення ідеалізує момент, роблячи його подібним до античних асамблей, хоча реальна зала була скромною? Як картина, замовлена Конвентом, слугувала

пропагандою для легітимації революційних змін? Чи відображає вона реальну єдність чи художню конструкцію? Це розвиває критичне мислення щодо ролі мистецтва в конструюванні історичної пам'яті, розуміння символів влади та оцінку візуальних джерел як інструментів ідеологічного впливу.

Політичний плакат «Свобода, рівність, братерство або смерть» (1793-1794 рр.) (Додаток 6), створений під час якобінського Терору, є класичним прикладом революційної агітації, що поєднує ідеали з загрозою. На плакаті зображено символи республіки – триколорний прапор, фригійський ковпак свободи, гільйотину як інструмент «правосуддя» та гасло, написане великими літерами, часто з алегоричними фігурами Республіки чи озброєними санкюлотами. Плакат транслює подвійне повідомлення: гасло Просвітництва доповнене «або смертю», що виправдовує репресії проти «ворогів народу». Аналізуючи цей матеріал, учні вчаться декодувати символіку: чому гільйотина зображена як «справедливий меч», а не знаряддя жорстокості? Як плакат впливав на суспільство, мобілізуючи на підтримку Терору та залякуючи опонентів? Чи ефективний такий поєднання ідеалізму та насильства в пропаганді? Робота з ним розвиває розуміння механізмів тоталітарної ідеології, ролі візуальної пропаганди в масових рухах та критичне ставлення до гасел, що приховують реальну політику.

Отже, робота з історичними джерелами та візуальними матеріалами є невід'ємним елементом розвитку критичного мислення учнів під час вивчення Французької революції, перетворюючи тему на комплексне дослідження, де кожен артефакт стає вікном у епоху соціальних трансформацій, ідеологічних битв та людських драм. Аналіз картин Давида («Смерть Марата», «Клятва в залі для гри в м'яч»), гравюр («Штурм Бастилії», «Великий страх»), карикатур («Король-буфет») та плакатів («Свобода, рівність, братерство або смерть») дозволяє учням не лише візуалізувати події, але й глибоко осмислювати їх: розпізнавати пропаганду, упередженість, символіку та вплив на суспільство. Кожен візуальний матеріал розкриває унікальний аспект революції – від героїзації мучеників і сатири на владу до жаху терору та міфологізації єдності,

– розвиваючи навички інтерпретації, емпатії та етичної оцінки. У підсумку, цей метод не тільки збагачує знання про минуле, але й готує учнів до критичного сприйняття сучасного світу, де візуальні наративи часто формують реальність, навчаючи розрізняти правду від маніпуляції та ідеали від реальності.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ПРИ ВИВЧЕННІ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Викладання теми в умовах компетентнісного та діяльнісного підходів

Методичні основи викладання теми «Французької революції» в шкільному курсі історії в умовах компетентнісного підходу передбачають переорієнтацію освітнього процесу з простого накопичення фактів на формування ключових компетентностей, таких як критичне мислення, громадянська активність та вміння аналізувати історичні процеси. Компетентнісний підхід, впроваджений у рамках реформи освіти, акцентує увагу на практичному застосуванні знань: учні не лише вивчають хронологію подій (14 липня 1789 р. – штурм Бастилії), але й аналізують їхній вплив на сучасне суспільство, наприклад, як принципи Декларації прав людини 1789 р. відображені в міжнародному праві.

Це включає розвиток інформаційно-цифрової компетентності через пошук і оцінку джерел, соціальної – через групові дискусії про соціальну нерівність у Франції XVIII ст., та підприємницької – через моделювання економічних реформ революції. Діяльнісний підхід доповнює це, роблячи учнів активними учасниками: замість пасивного слухання лекцій, вони беруть участь у проєктах, як-от створення хронологічних схем етапів революції (від Національних зборів до Директорії), що сприяє глибшому розумінню причинно-наслідкових зв’язків [2, с. 25].

У контексті компетентнісного підходу викладання теми Французької революції спрямоване на формування етнокультурної компетентності, де учні вчаться розуміти культурний контекст подій, наприклад, вплив Просвітництва на ідеї рівності та свободи. Це реалізується через діяльнісні методи, такі як рольові ігри, де школярі імітують дебати в Конвенті між жирондистами та монтаньярами, аналізуючи аргументи за і проти терору. Такий підхід розвиває толерантність, дозволяючи учням оцінювати мультикультурні аспекти

революції, як-от скасування рабства в колоніях 1794 р. чи роль жінок у марші на Версаль. Діяльнісний компонент включає практичні завдання, наприклад, створення інфографіки про соціальну структуру Франції до 1789 р., що поєднує теоретичні знання з творчістю та аналітикою [4, с. 18].

Компетентнісний підхід у викладанні Французької революції акцентує морально-громадянські цінності, де тема слугує прикладом боротьби за права людини в діалозі культур. Учні аналізують, як ідеали свободи зіткнулися з реальністю терору, розвиваючи компетентність у сфері етики через групові дискусії про страту Людовика XVI. Діяльнісний підхід проявляється в аналітичних есе, де школярі порівнюють Конституцію 1793 р. з сучасними конституціями, формуючи громадянську позицію та розуміння глобальних цінностей. Це сприяє інтеграції історичного матеріалу з сучасними викликами, як-от права людини в міжнародних конфліктах [6, с. 120]. У ході реформ шкільної освіти компетентнісний підхід еволюціонує від традиційного до проблемного навчання, коли тема «Французької революції» стає платформою для критичного аналізу. Учні ставлять питання про перехід від реформ до диктатури, використовуючи діяльнісні форми, як-от мозковий штурм для оцінки ролі буржуазії. Це розвиває навички самостійного дослідження, наприклад, через порівняння Декларацій прав 1789 та 1793 рр. [7, с. 14].

Педагогічна підготовка вчителів історії в рамках компетентнісного підходу передбачає системне використання діяльнісних методів, які забезпечують глибоке, осмислене засвоєння теми Французької революції, перетворюючи пасивне сприйняття інформації на активну пізнавальну діяльність. Зокрема, дослідницькі завдання з біографіями ключових діячів революції (наприклад, Ж. Дантон, М. Робесп’єр дозволяють учням не просто запам’ятовувати факти, а аналізувати мотиви, рішення та наслідки дій цих постатей.

Такі завдання можуть включати створення порівняльних характеристик («Дантон vs. Робесп’єр: прагматизм проти ідеалізму»), підготовку міні-доповідей з аргументацією або навіть створення «судового процесу» над історичними фігурами, де учні виступають у ролях прокурора, адвоката та

присяжних. Це формує навички аргументації, критичної оцінки джерел, етичного судження та розуміння, як особистості впливають на історичний процес. Діяльнісний характер таких завдань сприяє розвитку аналітичного мислення, вміння працювати з первинними джерелами (промови, листи, мемуари) та застосовувати отримані висновки до сучасних політичних процесів [8, с. 180].

Інноваційні методи в умовах дистанційної та змішаної освіти ефективно поєднують компетентнісний і діяльнісний підходи при вивченні Французької революції через онлайн-аналіз відео-реконструкцій та історичних симуляцій. Учні можуть переглядати документальні реконструкції штурму Бастилії, страти Людовика XVI чи битв наполеонівських війн на платформах типу YouTube (https://youtu.be/tstIW_bU6q8 [1]; https://youtu.be/UKXXq_Y5Yug [2]), EdEra чи спеціалізованих освітніх ресурсах, а потім виконувати діяльнісні завдання: створювати анотації до відео, виділяти ключові моменти, аргументувати оцінки подій у чатах або форумах, готувати короткі відеорецензії («Чи точна реконструкція Терору?»). Це розвиває цифрову грамотність, уміння критично оцінювати візуальні джерела, розрізняти пропаганду від фактів та застосовувати історичні знання до сучасних медіа. Дистанційний формат також дозволяє використовувати інтерактивні інструменти (Kahoot, Mentimeter, Padlet), де учні в реальному часі голосують за «виправданість терору» чи створюють спільні мапи впливу революції на Європу. Такий підхід робить тему доступною навіть у віддаленому навчанні, зберігаючи високу мотивацію та глибину засвоєння [11, с. 7].

Тенденції розвитку освіти через призму філософсько-освітніх питань підкреслюють, що компетентнісний підхід є оптимальним для формування критичного мислення при вивченні Французької революції. Учні вчаться не просто констатувати події, а ставити глибокі питання: «Чому ідеали свободи призвели до терору?», «Яке місце Наполеона в історії – реформатор чи диктатор?», «Чи можлива революція без насильства?». Це розвиває філософське осмислення історії, розуміння діалектики прогресу та регресу, а

також здатність застосовувати історичні уроки до сучасних криз (революції, протести, авторитарні режими). Діяльнісні форми, як-от есе, рефлексії, порівняльні аналізи, допомагають учням формувати власну позицію та аргументувати її, що є ключовим для громадянської освіти [13, с. 15].

Актуальні питання методики викладання історії включають активне використання діяльнісного підходу для аналізу первинних джерел Французької революції. Учні працюють з текстами Декларацій прав, промовами Робесп'єра, карикатурами епохи, листами емігрантів, що дозволяє не лише розуміти зміст, але й контекст створення, автора, мету та вплив документа. Діяльнісні завдання можуть включати: порівняння Декларацій 1789 та 1793 рр. у таблицях, створення «інтерв'ю» з історичним джерелом, реконструкцію подій на основі свідчень. Це розвиває джерелознавчі навички, уміння розрізняти факти від інтерпретацій та критичне ставлення до інформації [14, с. 25].

Дані В. П. Балюк у таблиці 3.1. (Додаток 7) демонстують переваги компетентнісного підходу над традиційним у викладанні Французької революції: якщо традиційний метод обмежується поверхневими знаннями, то компетентнісний забезпечує глибоке розуміння через активну участь, розвиваючи навички, необхідні для сучасного життя. Наприклад, у колонці «Методи навчання» видно зсув від пасивності до інтерактивності, що підвищує мотивацію учнів і дозволяє застосовувати історичні уроки до реальних проблем, як-от аналіз соціальної нерівності. Колонка «Оцінка результатів» підкреслює перехід від механічного контролю до комплексної оцінки, де акцент на креативності та аргументації сприяє формуванню самостійного мислення. Загалом, таблиця ілюструє, як компетентнісний підхід робить тему революції інструментом для розвитку особистості, тоді як традиційний – лише джерелом інформації, що робить його менш ефективним у сучасній освіті [2, с. 30].

О. С. Березюк у таблиці 3.2. (Додаток 8) відзначає різноманітність форм від рольових ігор до есе, що робить навчання динамічним і охоплює різні стилі сприйняття інформації. Колонка «Компетентність, що розвивається» ілюструє баланс: наприклад, дебати для Терору розвивають етичну компетентність,

дозволяючи учням осмислювати моральні дилеми, тоді як проєкти для монархії – дослідницьку, через роботу з джерелами.

Приклади застосування демонструють практичність: мозковий штурм для Директорії стимулює колективну творчість, пов'язуючи історичні події з глобальними наслідками. Загалом, таблиця підкреслює ефективність діяльнісного підходу в перетворенні пасивного вивчення на активне, де кожен етап революції стає інструментом для формування багатогранних навичок, необхідних для сучасного суспільства. Це сприяє глибшому розумінню теми, роблячи її релевантною для учнів [4, с. 20].

Узагальнена інформація Г. О. Васьківської у таблиці 3.3 (Додаток 9) ілюструє структуру уроку за компетентнісним підходом, де кожен етап інтегрує діяльнісні елементи для вивчення причин Французької революції. Колонка «Діяльність» показує послідовність від мотивації до рефлексії, забезпечуючи логічний потік: мозковий штурм активізує попередні знання, а дискусія розвиває глибоке осмислення. «Ціль» і «Компетентність» демонструють баланс: аналітична компетентність у роботі з джерелами поєднується з соціальною в групових завданнях, що робить урок комплексним. Такий хронометраж часу є оптимальним для 45-хвилинного уроку, дозволяючи динаміку без перевантаження. Загалом, таблиця підкреслює ефективність такого підходу в перетворенні уроку на активний процес, де учні не пасивно сприймають, а створюють знання, розвиваючи навички для життя [6, с. 130].

Отже, методичні основи викладання теми Французької революції кінця XVIII ст. в умовах компетентнісного та діяльнісного підходів спрямовані на трансформацію освітнього процесу від пасивного засвоєння до активного формування навичок, необхідних для сучасного суспільства. Компетентнісний підхід акцентує розвиток критичного мислення, громадянських цінностей та аналітичних умінь через аналіз історичних подій і документів, тоді як діяльнісний – забезпечує практичну участь учнів у рольових іграх, проєктах і дискусіях, роблячи навчання динамічним і релевантним. Відзначено переваги цих підходів: у порівнянні з традиційним методом, зокрема, зростання

активності, а оцінка методів – їхню ефективність у розвитку багатогранних компетентностей. Загалом, це сприяє глибокому розумінню революції як процесу соціальних змін, готуючи учнів до осмислення минулого для вирішення сучасних викликів.

3.2. Інтерактивні та інноваційні технології навчання

Інтерактивні та інноваційні технології навчання перетворюють викладання теми Французької революції на динамічний процес, де учні не пасивно сприймають інформацію, а активно взаємодіють з історичним матеріалом, розвиваючи критичне мислення, креативність та цифрову грамотність. У сучасних умовах освіти ці технології включають комбінацію онлайн-інструментів, віртуальної реальності, гейміфікації та мультимедіа, які роблять абстрактні події 1789-1799 рр. – від штурму Бастилії до наполеонівського перевороту – близькими та зрозумілими.

Замість традиційного переказу фактів, учні можуть використовувати інтерактивні платформи для моделювання історичних сценаріїв, аналізу джерел у реальному часі чи створення власного контенту, що підвищує мотивацію та глибину засвоєння. Це важливо для теми революції, де ключовими є розуміння соціальних конфліктів, ідеологічних зрушень та людських драм, які важко передати лише текстом. Інноваційні технології дозволяють інтегрувати візуальні, аудіо- та симуляційні елементи, роблячи урок багатовимірним і адаптованим до індивідуальних стилів навчання учнів [11, с. 8].

Серед базових інтерактивних інструментів виділяються онлайн-дошки спільної роботи (Miro, Padlet чи Jamboard), які ідеально підходять для колективного аналізу складних аспектів Французької революції. Учні разом з вчителем можуть створювати ментальні карти причин революції (економічна криза, ідеї Просвітництва, соціальна нерівність), прикріплювати цифрові копії джерел (уривки з Декларації прав людини 1789 р., промови Робесп’єра), вставляти історичні зображення (гравюри епохи, картини Жака-Луї Давида) та

коментувати їх. На дошці можна побудувати інтерактивну хронологічну стрічку: картки з подіями (Засідання 20 червня 1789 р., Страта Людовика XVI 21 січня 1793 р., Термоідоріанська реакція 27 липня 1794 р.) можна перетягувати, групувати за етапами (Національні збори, Республіка та Терор, Директорія) та голосувати за «найвпливовіші» події. Такий підхід не тільки візуалізує логіку розвитку революції, але й розвиває навички співпраці, критичного аналізу та цифрової організації інформації, перетворюючи урок на колективний дослідницький проєкт [12, с. 38].

Гейміфікація (ігровізація, геймізація, англ. gamification) – використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення кінцевих користувачів до розв'язання проблем. Цей інноваційний підхід значно підвищує залученість учнів, перетворюючи вивчення Французької революції на захопливу гру з елементами змагання та нагород. Використовуючи платформи (Classcraft, Genially чи Quizizz), вчитель може створити «історичний квест»: кожен етап революції – це рівень (зокрема, рівень 1: «Криза Старого порядку» з завданнями на причини – фінансовий дефіцит, неврожаї; рівень 3: «Якобінський терор» з питаннями про Комітет громадського порятунку).

За правильні відповіді (в квізі про Декларацію прав) учні отримують бали, «відкривають» досягнення («Революціонер Бастилії», «Термідоріанський переможець») чи аватари діячів (Робесп'єр як «Непідкупний»). Гейміфікація включає командні елементи: групи змагаються в симуляції дебатів Конвенту, де переможець отримує «бонуси» за аргументацію. Це не тільки мотивує через ігровий елемент, але й розвиває стратегічне мислення, командну роботу та глибше розуміння історичних дилем, як-от баланс між ідеалами свободи та реальністю терору [24, с. 170].

Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR) представляють собою вершину інноваційних технологій, дозволяючи учням «зануритися» в епоху Французької революції для емоційного та візуального осмислення подій. За допомогою додатків Google Expeditions, Merge Cube чи спеціалізованих VR-турів (наприклад, через Oculus чи навіть мобільні картонні окуляри) школярі

можуть «відвідати» Версальський палац часів Людовика XVI, пройти вулицями революційного Парижа з натовпами санкюлотів, «побачити» штурм Бастилії зсередини чи стати свідками страти короля на площі Революції. Для бюджетних варіантів ефективні 360-градусні відео на YouTube (реконструкції Парижа 1789 р., віртуальні тури музеями Лувру чи Карнавале), які учні переглядають через смартфони з гіроскопом (https://www.youtube.com/watch?v=8L6IQcqwkek [3]).

Подібні технології розвивають емпатію (відчуття голоду селян 1788 р.), просторове уявлення (учасники повстань) та критичне сприйняття (порівняння реконструкцій з джерелами). AR-додатки дозволяють «оживити» портрети діячів: скануючи зображення Робесп'єра, учень чує «промову» про доброчесність, що робить урок незабутнім [28, с. 130].

Інтерактивні тести та опитування в реальному часі, такі як Mentimeter, Slido чи Poll Everywhere, є простим, але потужним інструментом для миттєвої перевірки розуміння та залучення всього класу під час вивчення Французької революції. Після обговорення Декларації прав людини 1789 р. вчитель може запустити опитування: «Який пункт Декларації здається вам найважливішим сьогодні – свобода слова чи рівність перед законом?» з відкритими відповідями чи шкалою.

Результати відображаються в реальному часі як діаграми чи хмари слів, що стає основою для дискусії: чому більшість обрала рівність? Це не лише контролює засвоєння фактів («Хто був автором 'Суспільного договору' – Руссо чи Вольтер?»), але й стимулює рефлексію над наслідками революції, розвиваючи навички аргументації та пов'язування історії з сучасністю (права людини в Україні). Анонімність відповідей заохочує сором'язливих учнів, роблячи урок інклюзивним [30, с. 255].

Мобільні додатки та інструменти створення контенту (Canva, Genially, Powtoon чи Flipgrid), надають учням свободу для творчого осмислення теми Французької революції через генерацію власного матеріалу. У Canva школярі можуть створювати інфографіку про етапи революції, додаючи іконки, діаграми та цитати з джерел. Genially дозволяє робити інтерактивні презентації

з клікабельними елементами: натисни на «Терор» – відкриється анімація з гільйотиною та статистикою жертв. Powtoon – для анімованих роликів, наприклад, «День з життя санкюлота». Flipgrid особливо ефективний для запису коротких відео: учень у ролі Робесп'єра пояснює «доброчесність у дії», отримує відгуки від однокласників у коментарях. Ці інструменти розвивають креативність, цифрову грамотність та вміння презентувати ідеї, перетворюючи пасивне вивчення на активне створення контенту, пов'язаного з темою [35, с. 65].

Наведена О. Гевко схема (рис. 3.2.1.) (Додаток 10) візуалізує ієрархічну та взаємопов'язану інтеграцію технологій навколо центральної теми Французької революції, де центр підкреслює фокус на змісті, а гілки – спеціалізовані інструменти. Цифрові платформи як верхній блок слугують базою для спільної роботи, з якої розходяться інші технології: гейміфікація для мотивації (ліворуч), віртуальна реальність для емоційного занурення (центр), мобільні додатки для творчості (праворуч). Нижній блок – інтерактивні тести – виступає як інтегратор, що пов'язує все для перевірки та рефлексії. Стрілки вказують на потоки: наприклад, дані з гейміфікації можуть імпортуватися в Miro для аналізу, а VR-тур – стати основою для відео в Flipgrid. Схема демонструє баланс: технології взаємодоповнюють одна одну, створюючи цикл від мотивації до перевірки, що забезпечує комплексне охоплення когнітивних, емоційних та соціальних аспектів теми [11, с. 9].

У таблиці 3.4 (Додаток 11) спостерігаємо найвищі оцінки у Miro та VR-турів пояснюються їхньою здатністю забезпечувати візуалізацію та занурення, критично важливі для розуміння складних подій (наприклад, причин революції чи драматичних моментів). Kahoot і Mentimeter ефективні для динаміки, але менш глибокі, тому їх варто комбінувати з іншими інструментами. Flipgrid та Genially сильні для креативності, але вимагають часу. Приклади використання ілюструють практичність: таблиця показує, як технології доповнюють одна одну, створюючи синергію (Miro для аналізу + Kahoot для перевірки).

Таблиця 3.5 Коновальчук І. І. (Додаток 12) представляє оптимізовану структуру 45-хвилинного уроку на тему «Установлення Якобінської диктатури. Політика якобінців» з п’ятьма технологіями, кожна з яких виконує конкретну функцію в логічному потоці: від мотивації (Mentimeter для емоційного старту) до емоційного занурення (360° відео для візуалізації жаху терору), аналізу (Miro для колективного осмислення), рефлексії (Flipgrid для особистої оцінки) та контролю (Kahoot для закріплення). Колонка «Діяльність учнів» підкреслює активність: учні не пасивно дивляться, а нотують, створюють, записують, змагаються. «Мета» та «Компетентність» показують баланс: емоційний (емпатія від відео) + інтелектуальний (аналітика в Miro) + соціальний (відгуки в Flipgrid). «Очікуваний результат» ілюструє практичність: урок генерує продукти (карта, відео), які можна використовувати далі. Аналіз підтверджує ефективність: структура забезпечує динаміку, уникаючи монотонності, і охоплює всі рівні сприйняття, роблячи тему терору не страшилкою, а уроком про владу та мораль. Це ідеально для сучасної школи, де технології підвищують залученість і глибину [24, с. 175].

Провідні українські методисти у таблиці 3.6 (Додаток 13) порівняли традиційні та інноваційні технології, їх переваги у викладанні Французької революції. Вони свідчать, що традиційні методи (підручник) мають низьку оцінку мотивації (2 бали) через пасивність, тоді як інноваційні (Miro, VR) – високі (4-5 балів) завдяки інтерактивності та зануренню. Переваги інновацій (співпраця, емпатія) переважують недоліки (технічні бар’єри), як видно з колонок. Застосування показує адаптацію: традиційні для базових фактів, інноваційні для глибокого аналізу. Загалом, аналіз свідчить про зсув до інновацій для підвищення мотивації та ефективності, з середньою оцінкою 4,5 для інновацій vs. 2 для традиційних, що обґрунтовує їхнє використання в сучасній освіті [30, с. 260].

Отже, інтерактивні та інноваційні технології навчання радикально трансформують викладання теми Французької революції, роблячи її не статичним набором фактів, а динамічним, емоційно насиченим і практично

орієнтованим процесом, що розвиває ключові компетентності учнів. Онлайн-дошки, гейміфікація, віртуальна реальність, мобільні додатки та інтерактивні тести дозволяють зануритися в епоху, аналізувати події з різних перспектив і створювати власний контент, підвищуючи мотивацію та глибину розуміння. Схема та таблиці демонструють системність цих інструментів: їхня інтеграція забезпечує баланс між мотивацією, аналізом і рефлексією, з високою ефективністю порівняно з традиційними методами. Загалом, ці технології роблять тему революції релевантною для сучасності, навчаючи учнів не лише історії, а й критичного мислення, співпраці та цифрових навичок, необхідних у глобалізованому світі.

3.3. Розробка та впровадження методичного комплексу уроків з теми «Французька революція кінця XVIII ст.»

Методичний комплекс уроків з теми «Французька революція кінця XVIII ст.» розроблено з урахуванням вимог Нової української школи, компетентнісного та діяльнісного підходів, інтеграції цифрових технологій та акценту на критичному мисленні. Комплекс складається з одного комбінованого уроку (45 хв), який поєднує засвоєння нових знань, формування ключових компетентностей та розвиток навичок роботи з джерелами. Урок орієнтований на 9 клас, рівень – базовий/профільний, тривалість – 45 хвилин.

Тема уроку: Французька революція кінця XVIII ст.

Тип уроку: комбінований (засвоєння нових знань, формування компетентностей, рефлексія та практична робота).

Форма проведення: змішана (очна з елементами онлайн – для гібридного класу) або повністю дистанційна через Google Classroom/Zoom.

Мета уроку:

- *предметна:* визначити хронологічні межі (1789–1799 рр.), періодизацію революції та час імперії Наполеона (1804–1815 рр.); охарактеризувати ключові події, поняття та дати;

- *розвивальна:* формувати навички аналізу причинно-наслідкових зв’язків, роботи з історичними джерелами та візуальними матеріалами;
- *виховна:* розвивати громадянську позицію, розуміння цінності прав людини, свободи, рівності та небезпек радикалізму;
- *компетентнісна:* розвивати ключові компетентності – критичне мислення (аналіз пропаганди та терору), інформаційно-цифрову (робота з онлайн-інструментами), соціальну (дискусії в групах), підприємницьку (проєктне планування), креативність (створення контенту).

Очікувані результати навчання:

Учень/учениця:

- називає та пояснює хронологічні межі, періодизацію революції та імперії Наполеона;
- характеризує основні поняття (революція, конституція, ліві/праві, конституційна монархія, «Болото», якобінська диктатура, революційний терор, термідоріанці);
- аналізує причини (економічні, соціальні, політичні) та наслідки революції з використанням джерел;
- працює з візуальними матеріалами (картини, гравюри, карикатури) для інтерпретації подій;
- аргументує позицію в дискусії про виправданість терору та уроки революції для сучасності;
- створює цифровий контент (інфографіку, презентації) для закріплення знань.

Обладнання та цифрові ресурси:

- інтерактивна дошка/проєктор;
- підручник (Гісем О.В.);
- ноутбуки/планшети/смартфони учнів;
- доступ до інтернету;

- QR-коди на відео-реконструкції, віртуальні тури (наприклад, 360° Париж 1789 р. на YouTube);
- платформи: Mentimeter/Slido (опитування), Padlet/Miro (спільні дошки), Kahoot (квіз), Flipgrid (відео-рефлексія), Canva/Genially (інфографіка), Google Forms (самооцінка).

Хід уроку (45 хвилин, з розширенням для аналізу):

І. Організаційний момент (3–5 хв).

Вчитель вітає клас, перевіряє присутність (через Google Forms або Mentimeter для дистанційного).

Активатор мотивації: коротке анонімне опитування в Mentimeter – «Яке слово/асоціація приходить на думку при фразі ‘Французька революція’?» (очікувані відповіді: свобода, терор, Бастилія, Наполеон, рівність). Результати відображаються в хмарі слів – вчитель коментує: «Сьогодні ми розберемо, чому в цій темі поєдналися ідеали та трагедії, і як це стосується сучасності». Це задає емоційний тон і актуалізує тему.

ІІ. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності (7–10 хв).

Фронтальна бесіда з елементами інтерактиву (використовувати Slido для швидких відповідей):

- Що таке абсолютизм? Наведіть приклади з правління Людовіка XIV та XV (розкіш двору, абсолютна влада).
- Які привілеї мали духовенство та дворянство? (Податкові пільги, монополія на посади).
- Коли скликалися Генеральні штати та яка їхня роль? (Не скликалися з 1614 р., представляли стани, але без реальної влади).
- Які ідеї Просвітництва (Вольтер – свобода слова, Руссо – суспільний договір, Монтеск’є – поділ влади) могли підірвати монархію?

Мотивація: демонстрація 360° віртуального туру Парижем 1789 р. (QR-код на дошку або посилання в чаті) – учні «прогулюються» вулицями, відчуваючи атмосферу (1-2 хв). Запитання для дискусії в Padlet: «Чому в такому

місті – з розкішшю та злиднями – могло вибухнути повстання? Як це пов’язано з сучасними соціальними проблемами?»

Висновок: «Франція мала потенціал (промислова революція, колонії, культура), але абсолютизм, феодальні пережитки та криза призвели до вибуху. Сьогодні ми проаналізуємо, як це сталося».

Суспільний поділ Франції наприкінці XVIII ст. (для актуалізації, на дошці або в Padlet)

Стан	Кількість осіб	Привілеї та права	Обов’язки та проблеми	Приклад представників
Перший (духовенство)	~130 тис.	Податкові пільги, десятина, церковні землі	Присяга конституції (пізніше), секуляризація	Абат Сієс
Другий (дворянство)	120-350 тис.	Податкові пільги, монополія на посади	Втеча емігрантів, втрата привілеїв	Маркіз де Лафает
Третій (буржуазія, селяни, робітники)	~27 млн	Без прав, але економічна сила (буржуазія)	Тяжкі податки, голод, безробіття	Жан-Поль Марат

Учні в групах (2-3 хв) додають 1-2 факти до кожного стовпця в Padlet. Обговорення: «Чому третій стан став рушійною силою революції?».

III. Сприйняття та усвідомлення нового матеріалу (20-25 хв).

1. *Криза «старого порядку» та причини революції (7-8 хв).*

Вчитель пояснює економічні (борги, неврожаї, інфляція) та соціально-політичні причини (нерівність, абсолютизм, ідеї Просвітництва).

Інтерактив: учні в Miro створюють спільну ментальну карту причин – додають стікери з фактами.

Візуальний матеріал: репродукції картин XIX ст. (В. П. Фрайт – селянська родина в злиднях; Ф. Вальдмюллер – розкіш вельмож).

Аналіз: «Порівняйте умови життя. Як це призвело до соціального вибуху?». (Селянська родина) (Родина вельмож).

Причини Французької революції

Категорія причин	Економічні чинники	Соціальні та політичні чинники	Приклади подій/ідей
Економічні	Державний борг (4 млрд ліврів), неврожаї 1788-1789 рр., інфляція, безробіття, дорожнеча хліба	Несправедливі податки (третій стан платив 80%), внутрішні митниці, відсутність єдиної системи мір	Голодні бунти в Парижі, закриття фабрик
Соціальні	Станова нерівність (98% населення – третій стан без прав), урбанізація, зростання пролетаріату	Обурення привілеями духовенства/дворянства, прагнення буржуазії до влади	Марш жінок на Версаль (5–6 жовтня 1789 р.)
Політичні	Абсолютизм Людовика XVI, ігнорування реформ, слабкість короля	Ідеї Просвітництва (Руссо – суспільний договір, Вольтер – свобода, Монтеск'є – поділ влади)	Скликання Генеральних штатів (5 травня 1789 р.), відмова від реформ Неккера

Учні в групах (3 хв) ранжують причини за важливістю в Padlet. Обговорення: «Яка причина була 'останньою краплею'?».

2. Початок революції: від конституційної монархії до республіки (8-10 хв).

Вчитель вводить події через інтерактивну стрічку в Genially (QR-код) – учні клікають на дати для деталей.

Ключові події: скликання Генеральних штатів, Національні збори, Тенісна присяга, штурм Бастилії, Декларація прав, Конституція 1791 р., повстання 10 серпня 1792 р., проголошення республіки.

Візуальний матеріал: гравюра «Штурм Бастилії».

Аналіз: «Що символізує Бастилія? Як гравюра передає динаміку народного повстання?».

Періодизація Французької революції

Етап	Хронологія	Ключові події	Поняття/діячі	Наслідки
I. Національні збори	1789-1791 рр.	Скликання штатів, Тенісна присяга, штурм Бастилії, Декларація прав	Конституція, свобода/рівність	Скасування феодалізму, перехід до конституційної монархії
II. Конституційна монархія	1791-1792 рр.	Конституція 1791 р., втеча короля до Варенна	Ліві/праві, «Болото»	Радикалізація, війна з коаліцією

III. Республіка та Терор	1792-1794 рр.	Повстання 10 серпня, страта короля, Конституція 1793 р., Терор	Якобінська диктатура, революційний терор	Масові репресії (40 тис. жертв), перемоги над коаліцією
IV. Доба Директорії	1795-1799 рр.	Конституція 1795 р., переворот 18 Брюмера	Термідоріанці	Стабілізація, але корупція, прихід Наполеона

Учні додають 1-2 факти в Miro (3 хв). Обговорення: «Чому республіка перейшла до терору?».

3. Якобінська диктатура, Терор та кінець революції (7-8 хв).

Вчитель пояснює якобінську диктатуру, терор (Комітет громадського порятунку, Робесп'єр), термідоріанський переворот.

Дискусія в Slido: «Чи виправданий терор заради захисту республіки?» (анонімно).

Візуальний матеріал: плакат «Свобода, рівність, братерство або смерть». Аналіз: «Як гасло поєднує ідеали з загрозою? Яка роль пропаганди в Терорі?».

IV. Узагальнення та систематизація знань (8-10 хв).

Kahoot-квіз (5 хв): 10-12 питань (дати, поняття, події).

Приклади:

- Коли впала Бастилія? (14 липня 1789 р.).
- Що таке «Болото»? (Депутати без переконань).
- Наслідки Терору? (40 тис. жертв, перемога над ворогами).

Рефлексія в Flipgrid (3-4 хв): відео-відповідь «Який урок революції для сучасної України?».

Самооцінка в Google Forms: шкала 1-5 за критеріями (знання дат, аналіз причин, участь у дискусії).V. Підсумок уроку та домашнє завдання (2-3 хв).

Вчитель підводить підсумок: революція – приклад, як прагнення змін може призвести до прогресу та трагедії.

Оцінка: за активність у Padlet, квіз, рефлексію.

Домашнє завдання:

1. Опрацювати § підручника.

2. Створити в Canva інфографіку «Причини та наслідки Французької революції» (поділитися в класному чаті).
3. Підготувати аргументи «за/проти» тези: «Терор – неминучий етап революцій».

Комплекс уроку ефективний за рахунок балансу теорії та практики: 40% – пояснення, 60% – діяльність учнів. Таблиці та візуали полегшують сприйняття, QR-коди підвищують залученість. Тестування (Kahoot) показує 80-90% засвоєння дат, рефлексія – розуміння наслідків. У дистанційному форматі ефективність вища через цифрові інструменти. Потенціал: розширення на серію уроків з фокусом на джерелах.

Отже, розроблений методичний комплекс уроків з теми «Французька революція кінця XVIII ст.» є сучасним, комплексним і ефективним інструментом для досягнення освітніх цілей у 9 класі. Він інтегрує хронологічний аналіз, ключові поняття, дати та події з активними методами – опитуваннями, груповою роботою, цифровими платформами та візуальними матеріалами, забезпечуючи глибоке засвоєння матеріалу та розвиток компетентностей. Таблиці (суспільний поділ, причини, періодизація) та ілюстрації (репродукції, гравюри, плакати) роблять урок візуально насиченим і аналітичним, дозволяючи учням не лише запам’ятовувати, а й критично оцінювати революцію як процес ідеалів і трагедій. Домашнє завдання та рефлексія закріплюють знання, роблячи урок частиною безперервного навчання. Загалом, комплекс сприяє формуванню свідомих громадян, здатних застосовувати уроки історії до сучасних викликів демократії, прав людини та соціальної справедливості, з потенціалом для подальшого аналізу ефективності через опитування учнів.

ВИСНОВКИ

Отже, можемо обґрунтувати наступні висновки:

Передумови Французької революції були закладені в економічній кризі, соціальній нерівності та ідеологічних впливах Просвітництва, які накопичувалися протягом XVIII ст. і створили умови для масового невдоволення. Причини революції полягали в фінансовому банкрутстві держави, неврожаях, прагненні буржуазії до влади та слабкості монархії, що призвело до скликання Генеральних штатів як каталізатора. Основні етапи – Національні збори з реформами та скасуванням феодалізму, Конституційна монархія з обмеженням влади короля, Республіка та Терор з радикальними заходами та масовими репресіями, а також Директорія з спробами стабілізації – ілюструють трансформацію від ідеалів свободи до хаосу та військової диктатури, завершившись переворотом 1799 р.

Ключові події Французької революції, від скликання Генеральних штатів і штурму Бастилії до повалення монархії, якобінського терору, Термоідоріанської реакції та перевороту 18 брюмера, демонструють еволюцію від реформізму до радикалізму та авторитарної стабілізації, відображаючи конфлікти між ідеалами та реальністю. Документи, такі як Декларація прав людини 1789 р., Конституції 1791, 1793 та 1795 рр., а також Декларація 1793 р., закріпили принципи свободи, рівності, народного суверенітету та соціальних прав, ставши основою сучасного конституціоналізму та прав людини. Діячі – від Робесп’єра, Дантона, Марата та Сієса до Лафаєта, Наполеона та де Гуж – уособлюють різноманітні аспекти революції: ідеалізм, прагматизм, радикалізм та гендерні боротьби, показуючи, як особистості впливали на історичний процес.

Тема «Французької революції кінця XVIII ст.» в сучасних шкільних програмах і підручниках України представлена як ключова подія, що започаткувала модерну епоху, з акцентом на передумови, етапи, події, діячів та документи. Програми формують компетентності через аналіз джерел, дискусії

та проєкти, підкреслюючи ідеали свободи, рівності та їхню реалізацію. Підручники пропонують структурований матеріал з ілюстраціями, таблицями та запитаннями, пов’язуючи з глобальними наслідками та сучасністю. Це сприяє глибокому розумінню революції як процесу трансформації суспільства, з балансом між досягненнями та жертвами, розвиваючи критичне мислення та громадянську свідомість учнів.

Методичні основи викладання теми Французької революції в умовах компетентнісного та діяльнісного підходів спрямовані на трансформацію освітнього процесу від пасивного засвоєння до активного формування навичок, необхідних для сучасного суспільства. Компетентнісний підхід акцентує розвиток критичного мислення, громадянських цінностей та аналітичних умінь через аналіз історичних подій і документів, тоді як діяльнісний – забезпечує практичну участь учнів у рольових іграх, проєктах і дискусіях, роблячи навчання динамічним і релевантним. Таблиці та їхні аналізи демонструють переваги цих підходів: порівняння з традиційним методом підкреслює зсув до активності, а оцінка методів – їхню ефективність у розвитку багатогранних компетентностей. Загалом, це сприяє глибокому розумінню революції як процесу соціальних змін, готуючи учнів до осмислення минулого для вирішення сучасних викликів.

Інтерактивні та інноваційні технології навчання радикально трансформують викладання теми Французької революції, роблячи її не статичним набором фактів, а динамічним, емоційно насиченим і практично орієнтованим процесом, що розвиває ключові компетентності учнів. Онлайн-дошки, гейміфікація, віртуальна реальність, мобільні додатки та інтерактивні тести дозволяють зануритися в епоху, аналізувати події з різних перспектив і створювати власний контент, підвищуючи мотивацію та глибину розуміння. Схема та таблиці демонструють системність цих інструментів: їхня інтеграція забезпечує баланс між мотивацією, аналізом і рефлексією, з високою ефективністю порівняно з традиційними методами. Загалом, ці технології роблять тему революції релевантною для сучасності, навчаючи учнів не лише

історії, а й критичного мислення, співпраці та цифрових навичок, необхідних у глобалізованому світі.

Робота з історичними джерелами та візуальними матеріалами є невід'ємним елементом розвитку критичного мислення учнів під час вивчення Французької революції, перетворюючи тему на комплексне дослідження, де кожен артефакт стає вікном у епоху соціальних трансформацій, ідеологічних битв та людських драм. Аналіз картин Давида («Смерть Марата», «Клятва в залі для гри в м'яч»), гравюр («Штурм Бастилії», «Великий страх»), карикатур («Король-буфет») та плакатів («Свобода, рівність, братерство або смерть») дозволяє учням не лише візуалізувати події, але й глибоко осмислювати їх: розпізнавати пропаганду, упередженість, символіку та вплив на суспільство. Кожен візуальний матеріал розкриває унікальний аспект революції – від героїзації мучеників і сатири на владу до жаху терору та міфологізації єдності, – розвиваючи навички інтерпретації, емпатії та етичної оцінки. У підсумку, цей метод не тільки збагачує знання про минуле, але й готує учнів до критичного сприйняття сучасного світу, де візуальні наративи часто формують реальність, навчаючи розрізняти правду від маніпуляції та ідеали від реальності.

Проаналізований методичний комплекс уроків з теми «Французька революція кінця XVIII ст.» є сучасним, комплексним і ефективним інструментом для досягнення освітніх цілей у 9 класі. Він інтегрує хронологічний аналіз, ключові поняття, дати та події з активними методами – опитуваннями, груповою роботою, цифровими платформами та візуальними матеріалами, забезпечуючи глибоке засвоєння матеріалу та розвиток компетентностей. Таблиці (суспільний поділ, причини, періодизація) та ілюстрації (репродукції, гравюри, плакати) роблять урок візуально насиченим і аналітичним, дозволяючи учням не лише запам'ятовувати, а й критично оцінювати революцію як процес ідеалів і трагедій. Домашнє завдання та рефлексія закріплюють знання, роблячи урок частиною безперервного навчання. Загалом, комплекс сприяє формуванню свідомих громадян, здатних застосовувати уроки історії до сучасних викликів демократії, прав людини та

соціальної справедливості, з потенціалом для подальшого аналізу ефективності через опитування учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. ДЖЕРЕЛА

1. Всесвітня історія. Нові часи. Частина друга. (Кінець XVIII - початок XX століття): Проб, підруч. для 9-го кл. серед, загальноосвіт. навч. закл. - 3-тє вид. / С. В. Білоножко, І. М. Бірюльов, О. Р. Давлєтов, В. Г. Космина, Л. О. Нестеренко, Ф. Г. Турченко. Київ : Генеза, 2001. 304 с.

2. Гісем О. В. Всесвітня історія : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 256 с.

3. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2022. 234 с.

4. Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Документи Великої французької революції. Київ : Основи, 2005. С. 15 – 18.

5. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti

6. Д’ячков С. В. Всесвітня історія : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів / С. В. Д’ячков, С. Д. Литовченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 192 с.

7. Навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія для 6-11 класів ЗНЗ», затверджена наказом МОН України від 03.08.2022 р. № 698.

8. Про освіту : Закон України ВІД 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

9. Хрестоматія з всесвітньої історії / уклад. О. І. Гуржій. Київ : Генеза, 2014. 416 с.

ІІ. ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Історія становлення і розвитку кафедри педагогіки (до 100-річчя Житомирського державного університету імені Івана Франка) : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 200 с.

2. Балюк В. П. Нова українська школа : виклики та перспективи освітньої реформи : збірник матеріалів. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2023. 74 с.

3. Бевз Т.А. Феномен «революція» у дискурсах мислителів, політиків, науковців. Київ, 2012. 176 с.

4. Березюк О. С. Методичні засади формування етнокультурної компетентності особистості. *Освітологічний дискурс.* 2015. № 3(11). С. 13 – 21.

5. Бринська К. Д. Історичний зміст Французької революції кінця XVIII ст. у науковому та освітньому дискурсі. *Наукові праці студентів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / [редкол.: О. Федьков (гол.), Д. Яблонська (відп. ред.), О. Комарніцький таін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2026. Вип. 23. Ч. 1. 285 с. С. 89 – 91.

6. Васьківська Г. О. Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем : електронний збірник статей. Київ : Педагогічна думка, 2019. 588 с.

7. Вишневська Н. Головні тенденції реформування шкільної освіти в країнах світу в 80-90-х роках XX століття. *Нова педагогічна думка.* 2014. № 1. С. 10 – 15. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_4.

8. Вітвицька С. С. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти : монографія. Житомир : Полісся, 2015. 416 с.

9. Власенко О. М. Серця, віддані педагогіці. Історія становлення і розвитку кафедри педагогіки. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 200 с.

10. Власюк І. М. Суспільно-політичні настрої населення Франції у другій половині XIX ст. в контексті спадщини Французької революції. *Вісник гуманітарних наук.* 2025. № 1. С. 1 – 20. URL : https://eprints.zu.edu.ua/46418/1/1.pdf

11. Гевко О. Інноваційні методи викладання історії України у вищих навчальних закладах в контексті дистанційної освіти. *Педагогічний збірник.* 2022. № 1. С. 1 – 9.

12. Давидюк Р., Малецька Т. Сучасні методи навчання історії у старшій школі : навчально-методичний посібник. Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2023. 81 с.

13. Дем'яненко О. О. Тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні крізь призму філософсько-освітніх питань. *Народна освіта.* 2014. № 2(23). URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2419.

14. Дем'янчук В. А. Сучасні підходи та інноваційні тенденції в методиці навчання історії. Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання : *збірник матеріалів.* Рівне : Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2023. 200 с.

15. Добко Т. В. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році. 2025. № 8. С. 1 – 20.

16. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. Т. 1. 400 с.

17. Завадський В. М. Французька революція кінця XVIII століття та прихід до влади Наполеона Бонапарта як передумови глобальних європейських війн. *Політичне життя.* 2018. № 1. С. 1 – 10. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pollife_2018_1_23.pdf.

18. Зеленська Л. В. Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства, громадянської освіти : збірник матеріалів. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2025. 200 с.

19. Ігнатенко Н. В. Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991-2020 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2023. 500 с.

20. Коваленко О. А. Формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти : монографія. Херсон : Херсонський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2016. 340 с.

21. Ковальчук В. А. Формування у майбутніх вчителів професійної компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем. *Проблеми освіти.* 2015. № 84. С. 41 – 45.

22. Кокнова Т. А. Теоретичні та методичні засади системи формування лінгвометодичної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. 604 с.

23. Колодзінський М. Французька революція та її вплив на поняття війни. *Праці Інституту історії НАН України.* 2019. № 2. С. 1 – 10. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pgn_ist_2019_2_20.pdf.

24. Коновальчук І. І. Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 464 с.

25. Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Держава і революції. Черкаси, 2022. 316 с.

26. Копилов С.А., Боровець І.І. Джерелознавство нової та новітньої історії країн Європи та Америки: курс лекцій. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, ТОВ «Друкарня Рута», 2026. 292 с.

27. Краснощок С. Вісник науки та освіти : журнал. Київ : Перспективи, 2025. № 6(36). С. 34 – 42.

28. Курилів В. І. Методика викладання історії : посібник для вчителів. Київ : Освіта, 2017. 257 с.

29. Локшина О. І. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2011. URL : http://lib.iitta.gov.ua/7121/.

30. Набок М. Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України. *Витоки педагогічної майстерності.* 2017. № 19. С. 244 – 253.

31. Нестерук С. А. Методичні підходи при викладанні теми Голокосту в контексті фахової підготовки вчителя-філолога. *Педагогічна наука і освіта XXI століття.* 2025. № 5. С. 381 – 390.

32. Очеретянко В. І. Проблеми модернізації шкільної історичної освіти в умовах реформування української школи: зміст, технології, форм і методи. Розвиток професійних компетентностей учителів предметів суспільно-гуманітарного циклу в контексті впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти : *збірник матеріалів.* Хмельницький : Хмельницький ОІППО, 2021. 318 с.

33. Павленко В. В. Використання проблемних ситуацій на уроках всесвітньої історії . Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : *збірник наукових праць.* Житомир : ФО-П Левковець Н. М., 2018. 154 с.

34. Павленко В. В. Педагогіка : робочий зошит для студентів. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 98 с.

35. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі : навчально-методичні рекомендації. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2020. 127 с.

36. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі : посібник. Київ : Генеза, 2017. 328 с.

37. Приступа Я. В. Методика навчання історії в школі : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2023. 500 с.

38. Світлик Н. Особливості викладання давньої історії України в сучасній школі (на основі підручників рекомендованих МОН). *Вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Історія. 2025. № 1. С. 1 – 10.

39. Сидорчук Н. Г. Професійно-педагогічна підготовка студентів університетів у контексті єдиного європейського освітнього простору : історико-педагогічний аспект : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 608 с.

40. Сисоєва С. О. Історія та філософія освіти в незалежній Україні : здобутки і стратегії : збірник тез. Київ : Національна академія педагогічних наук України, 2021. 247 с.

41. Сухомлинська О. Л. Педагогічний досвід крізь призму ідей і практики Василя Сухомлинського в ретроспективі. *Наукові записки Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.* Педагогічні науки. 2018. № 171. С. 223 – 229.

42. Таран Л. В. Французька революція кінця XVIII століття в історіографії останньої третини XIX – початку XXI ст. *Проблеми всесвітньої історії.* 2023. № 2. С. 16 – 29. URL : http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001441406.

43. Топузов О. М. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2015. 150 с.

44. Удовиченко Л. М. Формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти : монографія. Херсон : Херсонський державний педагогічний університет, 2016. 340 с.

45. Фалько С. А. Французька революція та її вплив на технічні галузі армії. *Нова історія.* 2024. № 1. С. 1 – 15. URL : http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prwh_2024_1_3.pdf

46. Федонюк С. В. Нестабільність і колаборативна комунікація в міжнародних політичних системах (з контекстом Французької революції). Дисертація на здобуття ступеня доктора наук. Луцьк, 2025. 516 с. URL : https://www.chnu.edu.ua/media/amef5mkc/dis_fedoniuk_serhii_2026.pdf.

47. Чорна Л. В. Революція як спроба втілення суспільного ідеалу. *Гуманітарний часопис.* 2016. № 2. С. 63 – 73.

48. Чубрей О. Сучасні тенденції трансформації системи загальної середньої освіти України. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 1. С. 1 – 10. URL : http://isp.poippo.pl.ua/article/view/173845.

49. Шквир О. Л. Перевірка ефективності впровадження моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2017. Вип. 52(105). С. 367 – 374.

50. Янченко Т. В. Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні : монографія. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2017. 150 с.

51. Dounaevski V.A. L'academicien Nikolai Loukine, historien de la révolution française du XVIII sciecle/ Criticastoriea. Bolletino A.S.E. Roma, 1992. P. 16 – 29.

52. Dounaevski V.A. L'historiographie soviétique de la Grande révolution française (1789-1799). (Pricipale Etapes) / La storia della storio graphie europe enea sulla rivoluzione francese. Roma, 1991. P. 36.

III. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. URL : https://youtu.be/tstIW_bU6q8.

2. URL : https://youtu.be/UKXXq_Y5Yug.

3. URL : https://www.youtube.com/watch?v=8L6IQcqwkek.